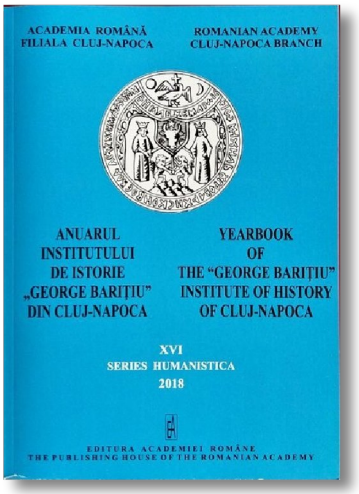

ISSN 1584-4404

Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca
Series *Humanistica*

humanistica.ro

„E bine..., dar eu aș fi scris altfel!" Ritual instituțional și incongruență epistemică în evaluarea tezelor de doctorat

Silviu G. Totelecan

How to cite this article:
Totelecan, Silviu G. (2018) *„E bine..., dar eu aș fi scris altfel!" Ritual instituțional și incongruență epistemică în evaluarea tezelor de doctorat*, Yearbook of the George Barițiu History Institute of Cluj-Napoca, Series Humanistica, Vol. 16, pp. 7–37. DOI: 10.5281/zenodo.22966689

© 2018: The Publishing House of the Romanian Academy.
Humanistica Yearbook is published online since 2003.
Submit your article to Humanistica Yearbook: secretariat.dcsu@acad-cj.ro

SOCIOLOGIE ŞI ANTROPOLOGIE

„E BINE…, DAR EU AŞ FI SCRIS ALTFEL!” RITUAL INSTITUȚIONAL ŞI INCONGRUENȚĂ EPISTEMICĂ ÎN EVALUAREA TEZELOR DE DOCTORAT

Silviu G. Totelecan

Institutul de Istorie „George Barițiu”, din Cluj-Napoca
Departamentul de Cercetări Socio-Umane

Abstract. *“IT’S GOOD..., BUT I WOULD HAVE WRITTEN IT DIFFERENTLY!” INSTITUTIONAL RITUAL AND EPISTEMIC INCONGRUITY IN THE EVALUATION OF DOCTORAL THESES. „In a job of writing, to do it well you have to live it”, said, half century ago, the great American sociologist Charles Wright Mills. That’s not an easy task, one may argue, if you want to fully embrace it with its meanings and prescriptions altogether. I took his request onboard very seriously, especially knowing that in the nowadays liquid society that kind of writing could be the (only) type of text production meant to resist a bit longer than a split-second the all-encompassing melting processes. The challenge of this paper was not to simply present various life experiences of my own, something that I have done already in my previous works, where I employed (auto)ethnography and participant objectivation as a methodological toolbox (here too), but to incorporate epistemologically, through the act of writing, distinct* Lebenswelten *into mine, and even to live them. Being caught up in the last years in the process of reviewing doctoral theses (which is both a pleasant and a painful task to handle), with every single PhD manuscript that I have received, I got to know (practically and epistemologically) that I had a text and (references to) a lifeworld in my hands. How can one deal with such an issue? There are two possible answers: one can follow the institutional-administrative way or take the unpaved road of pondering on the intellectual craftsmanship of the (thesis) work. This time, I choose to follow a dusty and shaky path instead of an immaculate and stiff one.*

Keywords: *intellectual craftsmanship, rite of passage, epistemic incongruity, reviewing, evaluation, PhD thesis, personal file*.

An. Inst. de Ist. „G. Barițiu” din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. XVI, 2018, p. 7–37

1. INTRODUCERE[1]

Nu trebuie răsfoit prea mult prin *Imaginația sociologică* a lui Charles Wright Mills (1959/2000b)[2] pentru a-ți da seama că e nevoie de dobândirea de „meşteşug intelectual"[3] pentru a realiza până la capăt, ca să-l pui la lucru, desigur, în propria practică profesional-epistemică, sensul avertismentului său de început: nici viața unui individ, nici istoria unei societăți nu pot fi pricepute aşa cum se cuvine fără a le înțelege pe amândouă, împreună[4]. Indicația de urmat o regăsim teoretizată în mai multe locuri de C. W. Mills, dar prefer să o menționez aici pe cea formulată în volumul postum *Letters and Autobiographical Writings* (editat de soția şi fiica sa, Kathryn şi Pamela Mills): „într-o meserie a scrisului, ca s-o faci bine trebuie s-o fi şi trăit"[5] (Mills, 2000a, p. 128); ceea ce, parafrazându-l liber pe sociologul american, înseamnă că notițele pe care le iei la cărțile pe care le citeşti, sensurile pe care le descifrezi în evenimentele, comportamentele şi situațiile colective despre care ai cunoştință „de la distanță" ori la care asişti sau chiar participi nemijlocit, chiar şi aspectele cotidiene ale scenei stradale pe care o traversezi înspre locul (şi deci contextele de calificare socială ale) „faptelor" care-ți atrag atenția… trebuie, inevitabil, convocate *şi angajate* în ceea faci (potrivit a ceea ce *aide realizat)* ca sociolog.

La mai bine de o jumătate de secol de când Mills ne descrie cât de importantă este, atât din punct de vedere epistemico-analitic, cât şi genealogico-reflexiv, joncțiunea între „exterioritățile" lui „ceea ce faci" şi facerea însăşi din ştiințele sociale (în sensul grecescului *ποιεῖν*), trebuie spus că aceasta din urmă, astăzi, nu se mai poate desfăşura fără a se „subordona" circumscrierilor disciplinare şi, finalmente, cadrelor de ordin instituțional, în afară cărora el nu mai poate avea loc. Şi, chiar dacă o astfel de posibilitate ar căpăta concretețe „undeva", recunoaşterea a „ceva" ca fiind *în mod legitim* „făcut" se loveşte de sau este obturat de filtrul instituțional care, în măsura în care certifică, în acelaşi timp şi ascunde câte ceva

[1] Fără ochiul teoretic-hermeneutic pătrunzător şi generoasa contribuție redacțională, de mare rafinament, a prietenului şi tovarăşului într-ale muncii intelectuale, Adrian T. Sîrbu (vezi şi nota 6), atât claritatea exprimării, cât şi precizia argumentelor aduse la cuvânt explicit în textul de față ar fi avut de suferit. Implicarea lui în calibrarea de aici a tematizării scriiturii (una tocmai despre experiența scrisului socio-epistemic, ca şi despre prețioasa sa „pedagogie" a intersubiectivității autoreflexive) aproape că face un alt text din prima versiune a articolului. Dacă n-ar fi la mijloc o imposibilitate funciară, de care cititorul îşi va da, fără îndoială, seama, versiunea de față ar fi putut prea bine fi şi cosemnată. Fie-mi îngăduit să-mi exprim şi public mulțumirile.

[2] Lucrare celebră, care a făcut carieră în ştiințele sociale, a cărei traducere în română a apărut la Editura Politică, colecția „Idei contemporane", în 1975.

[3] Chestiunea acestui *„intellectual craftsmanship"*, cum îi spune C.W. Mills, e tratată pe îndelete de sociologul american într-un text scris în 1952 (dar nepublicat la acea dată), manuscrisul fiind pus în circulație abia cu ocazia numărului din ianuarie/februarie 1980 al revistei „Society".

[4] În original: „Neither the life of an individual nor the history of a society can be understood without understanding both" (Mills, 1959/2000b, p. 3).

[5] În original: „in a job of writing, to do it well you have to live it".

(poate în egală măsură important) din ce ar trebui lăsat să se vadă. În munca intelectuală, sociologică sau nu, situația este ceva mai dramatică, în sensul multiplicării in(de)finite a acestor dispozitive (praguri-limită) de recunoaştere, adevărate „furci caudine" pe sub care e nevoie să treci pentru a putea realiza ce ai de făcut, şi asta într-un dublu sens: a putea duce la îndeplinire şi a avea dreptul de a afirma o anume înțelegere. Dobândirea „dreptului" deplin de a face şi atestarea diverselor grade atinse în „autoritatea profesională" (am rezerve că asta ar însemna chiar acelaşi lucru cu ceea ce Mills numea „meşteşugul intelectual") echivalează, în acest context, cu parcurgerea etapelor administrativ-instituționale – nu e sigur dacă şi a celor „epistemice" – de „maturizare profesională". Primul prag-limită, de la care poate începe „urcuşul" pe scara ierarhiei profesionale (obținerea de titluri universitare, de funcții de îndrumare ştiințifică ori de coordonare de proiecte de cercetare etc.), jalonul care diferențiază între cei care au şi cei care nu au dreptul la „opinie profesională", e marcat, se ştie, prin finalizarea parcursului doctoral.

Replica „E bine…, dar eu aş fi scris altfel!", evocată deja în titlul acestui text, am auzit-o pentru prima dată acum cincisprezece ani, când ea a fost rostită *în public* într-o comisie doctorală, *cu greutatea* conferită atunci celui ce o rostea de statutul său de important universitar clujean şi sociolog român de care el încă se bucura. Între ceea ce s-a exprimat şi marcat atunci prin acel enunț simptomatic şi chestiunea unei socio-hermeneutici a muncii intelectuale în care sunt angajat de-o vreme[6] – chestiune față de care, descopăr retrospectiv, reverberațiile lui anamnetice joacă şi rolul catalitic al unei „madlene proustiene" – mi se pare că există o legătură intrinsecă ce (pre)figurează „ținerea împreună" a *(în)*scrierii trăitului personal şi a *(de)*scrierii lumii sale profesionale, ce-l predetermină (ca *Lebenswelt* al său) şi de care primul nu se poate desprinde, cuplaj făcând semn – prin experiența pe care nu doar că o evocă, ci o şi convoacă repetat – înspre materia primă (socială) a unui artefact[7] intelectual (socio-hermeneutic) numai bun de şlefuit sub forma acestui mic eseu despre (accesul la) „meşteşugul intelectual".

[6] Fără a avea o încadrare instituțională formală, acest şantier de cercetare consumă din ce în ce mai mult timp (şi „privat", şi instituțional) de muncă intelectuală, ieşind mai mereu în afara propriului câmp profesional. Nu e mai puțin adevărat că până şi amorsa reflecțiilor despre această chestiune a avut loc deja de o manieră „interdisciplinară" (sau, mai bine zis, „în afara" unui câmp disciplinar bine definit), cu prilejul colaborării noastre, a subsemnatului şi a lui Adrian T. Sîrbu, cercetător filosof şi coleg de institut, cu Facultatea de Drept din Cluj-Napoca a Universității Creştine „Dimitrie Cantemir" (prin Paul Popovici), prin conceperea liniamentelor dezbaterii publice din 18 noiembrie 2017, *Şantierele muncii intelectuale – între apropriere şi inapropriabil*, care a vizat inclusiv aspecte legate de dreptul de proprietate intelectuală în cercetarea ştiințifică.

[7] În ambele sensuri cu care termenul poate semnifica în românește, potrivit dublei sale etimologii; adică, fie „1. structură de origine artificială sau accidentală apărută în timpul observării sau experimentării asupra unui fenomen natural. 2. modificare produsă în structura naturală a celulelor şi țesuturilor de reactivi şi procedeele folosite" (sensul cu care cuvântul a fost împrumutat din franceză), fie „obiect produs de activitatea umană" (sensul de origine engleză) *(Micul dicționar academic*, 2010).

Despre vicisitudinile instituției doctoratului în societatea românească de azi s-a scris şi se va mai scrie, consumându-se destul de multă cerneală, mai ales în urma unor dezbateri mediatice năpădind recurent spațiul public, sub pretextul unor discuții savante despre „plagiat şi originalitate" în teza „X", scrisă de „Y" şi coordonată de „Z". Se prea poate ca diploma doctorală să fie încă foarte importantă la noi şi că multă lume doreşte să o aibă, convinsă fiind că ea conferă certificarea unui status social de prim rang, de unde şi interesul public ceva mai pronunțat față de subiect[8]. E adevărat, de asemenea, că, până la recenta lege privind salarizarea în sistemul public, categoriile socio-profesionale cele mai bine remunerate (din magistratură, din diplomație, din regii autonome etc.) beneficiau de un venit suplimentar consistent ca urmare a sporului doctoral de 15% aplicat la un venit salarial deja substanțial mai mare, comparativ cu restul salariaților din sistemul public. Astfel, pentru o lungă perioadă de timp, obținerea titlului de doctor a putut fi deosebit de atractivă financiar pentru membrii a diverse categorii ocupaționale fără vreo legătură evidentă cu lumea universitară şi, în genere, a cercetării ştiințifice, mai ales că nici nu era necesar ca teza să fie în aceeaşi specialitate cu a domeniului de activitate a angajatului. Noua lege egalizează sporul de venit de pe urma doctoratului prin stabilirea aceluiaşi cuantum salarial pentru toate categoriile socio-profesionale îndreptățite a-l dobândi, condiționându-i acordarea de suprapunerea obligatorie între domeniul de specializare doctorală şi cel în care deținătorul titlului îşi desfăşoară activitatea[9]. Cu toate acestea, doctoratul nu rămâne de interes doar pentru cei ce urmează o carieră didactică şi/sau de cercetare, fiind încă râvnit de multe alte categorii profesionale (bunăoară, de la preotul de oraş care-şi doreşte o parohie mai mare până la ofițerul de informații care-şi propune să ajungă colonel), pentru care constrângerile administrativ-instituționale, accesul la resurse şi la puterea de decizie depind de „un doctorat". Nu *diploma* de doctor ca *marker*

[8] Aşa cum înțelegea lucrurile, de exemplu, Alina Mungiu-Pippidi (2014):

> […] societatea românească se comportă ca o societate țărănească, în care statutul este principală sursă de prestigiu şi influență, averea vine pe locul doi. Această trăsătură a fost exagerată sub comunism, când averea nu era permisă, şi statutul s-a dilatat până la a ocupa tot spațiul de legitimare al ierarhiei sociale, care, desigur, nu a dispărut, ci s-a metamorfozat. În nicio altă societate diferența dintre cine avea o diplomă şi cine nu avea nu a căpătat asemenea proporții […]. Importanța conferită diplomei creează motivații pentru ca aspiranții la statut să aspire la diplomă, deşi ceea ce îi interesează e statutul, nu diploma, certificatul, nu conținutul său. Acesta e fondul fabricilor de diplome şi [al] industriei doctorale româneşti, care sunt un fenomen de masă, nu unul izolat. Mulți şefi de poliție, mulți preşedinți de tribunal, mulți directori de şcoală şi inspector-şefi, de fapt toți care au posibilitatea, se vor face, mai devreme sau mai târziu, doctori, vor accede în comunitatea noastră academică. Presiunea pe care o pun aceşti aspiranți pe sistem e foarte mare. (par. 2)

[9] În legea adoptată recent de Parlamentul României (2017), la art. 14, se spune:

> Drepturi salariale pentru deținerea titlului ştiințific de doctor. (1) Personalul care deține titlul ştiințific de doctor beneficiază de o indemnizație lunară pentru titlul ştiințific de doctor în cuantum de 50% din nivelul salariului de bază minim brut pe țară garantat în plată, dacă îşi desfăşoară activitatea în domeniul pentru care deține titlul […].

social, nu *monetizarea* ei, nici măcar *echivalentul ei* în *putere decizională* mă interesează să le analizez aici. Sunt mai degrabă preocupat de modalitatea în care „se acordă" diploma, ca recunoaştere a înscrierii valide a unei munci intelectuale într-un anumit câmp epistemic, o recunoaştere având, simultan şi indisociabil, valoare de consacrare a accesului la un statut profesional distinct în cadrul unei cariere ştiinţifice.

2. RITUAL INSTITUŢIONAL ŞI DUBLA PRAGMATICĂ

Spusa citată în titlu am auzit-o prima oară pe 21 octombrie 2003, moment din care, cel puţin pentru mine, ea şi-a început „cariera". Publicul ocaziei cu care ea s-a auzit se compunea din treizeci şi ceva de persoane, o agregare ad-hoc de diverse statusuri socio-economice şi socio-profesionale, copărtaşe la ceremonialul de susţinere publică a unei teze de doctorat[10], aşadar la un *rit de trecere* (cf. Van Gennep, 1909/1996). „Haina rituală" a evenimentului era îmbrăcată, mai mult sau mai puţin conştient[11], atât de spectatorii în aşteptare (rude şi colegi, amici, profesori şi studenţi), în băncile unei săli de curs de la Universitate, cât şi de actorii principali ai momentului, membrii comisiei de examinare şi doctorandul, cu toţii pregătiţi a marca trecerea simbolică în lumea „maturităţii profesionale" a candidatului la titlul de doctor. Ca aproape întotdeauna, *ritualul instituţional* „a făcut scenă", împingând în plan secund „apărarea tezei", „scutindu-i" deci pe membrii comisiei de evaluare de cercetarea temeinică a epistemicului pus în joc pentru obţinerea titlului şi, implicit, degrevându-i parţial (nu şi formal) de sarcina de a evidenţia (sau, dimpotrivă, de a sancţiona fără echivoc, dacă asta s-ar fi impus) mizele sociologic-epistemice propriu-zise ale evenimentului.

E greu să ignori amploarea deosebită pe care solicitările de obţinere a titlului de doctor în ştiinţele sociale a luat-o în România postcomunistă a ultimilor ani, cu consecinţele ei corelative: „masificarea" şi multiplicarea ofertei de specializări doctorale, sporirea numărului de şcoli doctorale şi, în paralel, creşterea numărului conducătorilor de doctorat. Nevoia de educaţie superioară „înaltă" nu a putut fi

[10] Este vorba, în fapt, de teza de doctorat *Vecinătatea, structuri şi funcţii în comunităţi din Munţii Apuseni*, pe care am susţinut-o la Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca (UBB).

[11] La o distanţă de aproape un secol de la apariţia celebrei lucrări etnografice *Les rites de passage* a lui Arnold van Gennep, în studiul introductiv la traducerea ei în româneşte, publicată la Editura Polirom, N. Constantinescu (1996) prezintă succint aria de cuprindere a riturilor de trecere:

> Cât timp oamenii se nasc, se maturizează, se căsătoresc, fac copii, îmbătrânesc şi mor; cât timp oamenii dau examene de intrare în liceu şi la facultate, absolvă diferite trepte şcolare, se angajează să lucreze, satisfac serviciul militar, se înrolează în diferite organizaţii sau grupuri socio-profesionale, politice, sportive; cât timp celebrează ciclurile naturale, începuturile şi sfârşiturile calendaristice; cât timp călătoresc într-o lume divizată, cu graniţe pentru unii bine păzite, cu puncte de control şi vămi, ei practică sau sunt supuşi, cu sau fără ştiinţa lor, cu sau fără voinţa lor, unor *rituri de trecere*. (p. 11)

saturată fără ocolirea efectelor perverse nici în alte părți[12]. La noi, nevoia acută de studii doctorale în disciplinele sociale (nevoie cumva justificată, până la un punct, de prohibiția de sub „vechiul regim"[13]), e posibil să se fi întrepătruns şi cu un *modus vivendi* în care doctorantura se prea poate să nu fi fost luată foarte în serios (ştiințific şi/sau epistemic) nici înainte de 1990, când titlul de doctor va fi fost simptomatic mai degrabă pentru o premiere după criterii de „excelență" în conformitatea politico-ideologică; dar şi după 1990 poate părea, cel puțin în unele cazuri „emblematice", că, pe lângă atracțiile financiar-pragmatice despre care am pomenit mai sus ale obținerii/deținerii titlului, nu este total pierdută nici legătura cu politicul[14], în coordonatele lui de astăzi, fireşte.

Derapaje ale pretențiilor „meritocratice" din sistemul educației universitare, unele dintre ele înfierate recent şi cu aciditate de un fost ministru al Educației Naționale (Funeriu, 2018), au readus în discuție chestiunea importanței în genere a muncii intelectuale instituționalizate. Dar asta nu pentru a se produce o reîntoarcere „naivă" la „poetica" ei (intelectualul „suflet din sufletul neamului"…, al „cetății" etc.), ci în numele unei *pragmatici duble:* una *individualist-elitară*, care militează pentru intelectualul implicat public şi chiar politic[15], ce ar trebuie să-şi recâştige nişte avantaje de statut

[12] În introducerea sa la *The Last Intellectuals*…, Jacoby Russell (1987/2000) ne avertizează, ce-i drept în context american, că mutațiile vieții intelectual-savante reduc şansele de a ne mai reîntâlni cu ceea ce cândva recunoşteam ca fiind savanți şi cercetători capabili de a exprima epistemicul (şi) în limba comună:

> Intelectualii nu au dispărut, însă ceva s-a modificat în alcătuirea lor. S-au profesionalizat şi au devenit mai izolați; în acelaşi timp, şi-au pierdut stăpânirea limbii comune, pe care gânditori de la Galileo şi până la Freud o stăpâniseră desăvârşit. În vreme ce un Lewis Mumford sau un Walter Lippman scriu pentru un public, urmaşii lor „teoretizează" despre el la simpozioane savante. (p. xv)

[13] Spre exemplu, sociologia, ca disciplină de studiu ce oferă licență în domeniu, a fost reinventată după o absență de doisprezece ani din peisajul universitar:

> Anul 1977 a fost anul negru al sociologiei. Ea nu a fost formal interzisă, dar secțiile de sociologie de la universități au fost desființate. […] Şocul a fost recepționat imediat şi a forțat-o să se retragă, adoptând diferite forme de rezistență. […] Anul 1989 a schimbat radical contextul social intern şi internațional. […] Susținută în această perioadă nu a fost *sociologia reformatoare*, nici *sociologia critică*, ci *sociologia funcțională*. (Zamfir et al., 2015, p. 31, 32)

[14] Acuzele de plagiat cu care s-au confruntat prim-ministrul țării în 2012, şefa Direcției Naționale Anticorupție, diverşi deputați şi senatori (cf. Damian, 2016), ca să punctez aici doar câteva exemple din zona guvernamental-politică (ceea ce nu înseamnă că fenomenul plagiatului nu a afectat şi nu afectează şi alte zone socio-profesionale, inclusiv din mediul universitar), cazuri care confirmă din plin turnura pragmatică pe care a luat-o goana după doctorat, au devenit de neocolit, ele trecând dincolo de cercul strâmt al specialiştilor, în spațiul public. Generatoare de mini-isterii naționale, acuzele de plagiat s-au finalizat adesea cu mari semne de întrebare (vezi, spre exemplu, soluția dată în 2015 de Consiliul Național de Etică a Cercetării Ştiințifice, Dezvoltării Tehnologice şi Inovării, care a considerat că nu se susțin acuzele de plagiat aduse de Comisia de Etică a Universității Bucureşti la adresa unei persoane deținătoare de titlu de doctor în sociologie şi care „a ocupat şi ocupă funcție de demnitate publică"), ceea ce n-a făcut decât să sporească neîncrederea opiniei publice în capacitatea de (auto)salubrizare a „sistemului".

[15] Cu patos, dar fără prea multe elaborări argumentative, Dragoş Paul Aligică (2018, par. 5) explică ceea ce el consideră a fi problema neimplicării intelectualului în spațiul public ca ținând de o „logică sucită" ce condamnă şi delegitimează prezența intelectualilor în spațiul public, o logică potrivit căreia „[i]ntelectualii sunt buni în ceea ce fac ca profesori, publicişti, doctori, arhitecți, manageri, artişti etc. Dar să-şi vadă de treaba lor, să nu se bage în chestiunile publice." În consecință, continuă Aligică:

> imensul potențial politic al intelectualității este încă blocat nu atât de argumentele gălăgioase şi primitive ale oligarhiei şi servitorilor ei, ci de vulnerabilitatea pe care membrii

specifice de pe urma recunoaşterii aferente binemeritatei sale importanțe sociale (fără însă a se vorbi prea transparent despre convertibilitatea pecuniară directă a avantajelor revendicate), şi o alta, la fel de elitară, dar de sorginte *instituțională*, care „luptă" pentru „recunoaşterea" meritelor muncii corporativ-intelectuale în propriile universități de excelență şi, în consecință, pentru „apărarea" avantajelor diferențiale în accesul la resursele alocate în cadrul sistemului universitar (v. Scrisoarea deschisă a Senatului Universității din Bucureşti din 18 aprilie 2018).

Convertirea „poeticului" în „pragmatic" nu e doar un fapt *exogen*, nu vine numai de la presiunile sociale externe asupra „lumii de sens", de experiență intelectuală şi formativă (ca şi de proceduri) a doctoranturii, ci ea vine şi din interiorul acestei „lumi", produsă prin efectele de natură *emică* (cum ar spune etnografii) ale câmpului profesional, care, prin „ritualizarea proceduralului", vulgarizează semnificația epistemică a parcursului intelectual-doctoral. Traseul prin care un manuscris al unei munci de studiu şi cercetare proprie ajunge o teză de doctorat este reglementat de o serie întreagă de proceduri – mai întâi intelectuale, apoi şi administrative – care, dacă sunt luate în serios, şi nu doar mimate formal, pot fi tot atâtea filtre epistemice de „control al scrierii", ce cauționează sau, dimpotrivă, pot infirma munca intelectuală depusă în perioada de doctorantură de către autorul viitoarei teze.

Mai întâi, examenele şi referatele stabilite în cadrul programului doctoral trebuie elaborate, prezentate şi susținute în fața unor evaluatori, ceea ce, cel puțin în teorie, asigură mişcarea doctorandului pe o spirală intelectuală ascendentă sau, în cazuri mai puțin fericite, reveniri şi recalibrări de demers. Apoi, ca preliminarii ale susținerii propriu-zise, este necesară depunerea a diverse documente, fiecare dintre acestea consemnând câte un aspect concret, fixând o anumită perspectivă din care teza se evaluează: a) punctul de vedere al coordonatorului ei, exprimat de referatul de acceptare a tezei din partea acestuia, b) asumarea de către doctorand a originalității muncii sale de creație ştiințifică (exprimată printr-o cerere privind demararea procedurilor de analiză a similitudinilor şi de evaluare a tezei de către comisia de îndrumare), c) confirmarea absenței plagiatului (prin rezoluția conducătorului de doctorat cu privire la „raportul de similitudine"), d) asumpția că teza respectă criteriile profesionale din domeniu, exprimată de procesul verbal întocmit cu ocazia prezentării prezumtivei teze de doctorat în fața comisiei de îndrumare (ceea ce se cheamă „pre-susținere") şi, în sfârşit, e) recunoaşterea publică a calității de autor al operei prin declarația privind asumarea răspunderii asupra tezei[16]. Odată cu aprobarea propunerii privind componența comisiei de doctorat şi a cererii pentru

clasei intelectuale o au în fața şantajului cu teza incompatibilității dintre intelectual şi politică sau viața publică […]. Cheia este la intelectuali. Mai precis, ea constă în capacitatea acestora de a se desprinde odată pentru totdeauna de falsa dilemă a „(ne)implicării în politică şi în viața publică" şi de miturile şi tabuurile asociate ei. (par. 16)

[16] A se vedea, spre exemplu, lista cu *Documente necesare pentru depunerea oficială a tezei de doctorat la Institutul de Studii Doctorale în vederea susținerii publice,* emisă de Institutul de Studii Doctorale al Universității „Babeş-Bolyai" şi consultabilă pe situl web al Institutului.

fixarea datei de susținere publică a tezei, se intră în faza finală a celor câțiva ani de muncă doctorală, concretizați într-o lucrare ce, în cele din urmă, va fi „susținută" și „apărată" public – deci (re)prezentată – în fața membrilor referenți ai comisiei doctorale și apoi (re)evaluată în public – deci tot pe o scenă – de către aceștia (după ce, în prealabil, o evaluaseră deja prin scrierea referatelor[17] depuse dinainte, condiție preliminară și obligatorie a constituirii dosarului administrativ care, abia el, face posibilă declanșarea performativului eficient al scenei). Parcursul administrativ la nivelul instituției organizatoare de studii universitare de doctorat se încheie odată cu emiterea procesului verbal de susținere[18].

Dacă nu privim superficial aceste „detalii tehnice", vom observa și elementele de natură epistemică din conținutul lor, suficiente pentru a nu putea fi catalogate cu ușurință (așa cum, din păcate, se întâmplă cel mai adesea) drept simplă „birocrație, de bifat". Nici doctorandul, nici conducătorul tezei sale de doctorat, nici ceilalți factori implicați în proces nu au cum invoca (deja și numai juridic vorbind) necunoașterea acestor aspecte. Să recunoaștem, atunci, că de felul în care arată o teză de doctorat în faza susținerii sale publice nu este responsabil doar candidatul la titlul de doctor, ci toți aceia care, în proporții diferite, au contribuit la „nașterea" ei, *coautorii instituționali invizibili*, dar identificabili cu nume și prenume, identificare ce poate deveni cu totul transparentă în situații-limită, când responsabilitatea derapajelor grave s-ar cere imputată (inclusiv juridic).

3. REGIM, REGISTRU ȘI REPERTORIU EPISTEMIC

Am avut nevoie de această aparentă digresiune introductivă pentru a preîntâmpina dintru-nceput interpretări neadecvate ale acelui *„altfel"* din judecata „E bine…, dar eu aș fi scris altfel!", lansată de conducătorul științific al propriei mele teze de doctorat, cu ocazia prezentării publice a referatului său de acceptare a tezei; de aici, și constanta greutate a sintagmei pentru mine, resimțită atunci ca „afront personal", ca o critică adusă scriiturii dintre coperțile tezei, *registrului* său *epistemic*. Înainte de alte detalii, să ofer însă câteva scurte precizări referitoare la conceptele operaționale cu care urmează să lucrez. Sensul în care voi folosi în continuare succesiunea *regim→registru→repertoriu* epistemic este dat de trei paliere distincte din punct de vedere analitic, dar în permanentă interdependență în observația cotidiană,

[17] De principiu și pentru a nu fi total arbitrară, orice evaluare, individuală și subiectivă prin definiție, ține seama de standardele naționale în domeniu: atât de condiționările impuse de instituțiile organizatoare de studii universitare de doctorat (incluzând aici și Școala de Studii Avansate a Academiei Române), prin proceduri mai laxe sau mai puternic formalizate (spre exemplu, cea elaborată de Academia de Studii Economice/Consiliul pentru Studiile Universitare de Doctorat, 2016), cât și de criteriile elaborate de autorități guvernamentale (vezi, de pildă, ghidul elaborat de Ministerul Educației Naționale și al Cercetării Științifice în 2015).

[18] Un model de proces verbal poate fi consultat aici: http://www.upt.ro/administrare/dgac1/ file/ 2010-2011/Doctorat/procedura_incheiere_stagiu/Proces_verbal_sustinere_teza_model.pdf.

anume de deosebirea dintre: cel definitoriu pentru o manieră specifică de cercetare a unui subiect oarecare de reflecţie intelectuală, incluzând aici aparatul teoretico-metodologic cu care operează cercetătorul, cadrul paradigmatic şi conceptual pe care-l utilizează, empiria la care face referire, „culeasă" şi „filtrată" prin lentila teoretică prin care mai apoi este şi reinterpretată (*regimul epistemic*); palierul formulării „în scris", al constituirii-scrise a celor deja menţionate, prin articularea-desfăşurarea unei logici (ca şi a unei retorici epistemice, ba chiar a unei „stilistici" reflexive) specifice subiectului (ca şi auctorialităţii autorului ca atare) şi inerente argumentaţiei dezvoltate „în" textul – şi *ca* text*ul* – însuşi al unei lucrări (opere finite) oarecare, în acest context al unei teze doctorale, al unui referat al conducătorului tezei sau al membrului referent în comisia de susţinere publică (ceea ce numesc *registrul epistemic*); şi, în cele din urmă, palierul performativ, în care munca intelectuală e discursivizată „scenic", e (re)prezentată, (re)înscenată etc., oral sau textual, în formate retoric-discursive ceva mai laxe decât cele ţinând de un registru epistemic propriu-zis (presupus în amonte) şi care dau şansa, fie şi minimal, unei (re)interpretări a scriptului din care derivă, permit distanţarea calibrată a autoarei/autorului tezei de manuscrisul lucrării sale atunci când o prezintă public, a referentului de textul referatului său, a intelectualului de cartea scrisă, atunci când vorbeşte despre ea la o lansare publică ş.a.m.d. (*repertoriul epistemic*). Dacă la o primă interpretare pare a fi vorba de o structură „în pâlnie" cu trei etape, între care oricum nu se pot trasa graniţe clare, trebuie spus că „tranzacţia" cu epistemic are permanent loc între cele trei paliere; nu puţine sunt, de exemplu, cazurile în care o replică lansată spontan într-un dialog intelectual fructuos, poate duce la rescrierea unui text în dezbatere ori la scrierea altuia care-l „falsifică" (în sens popperian) şi, de ce nu, la recalibrarea manierei intelectuale de abordare a tematicilor investigate.

Cum se întâmplă cu mai toţi tinerii doctoranzi, doar ceva mai târziu am înţeles şi eu miza utilizării lui „altfel" în *repertoriul epistemic* al coordonatorului tezei mele, unul care făcea o evidentă notă discordantă cu *registrul* epistemic în care-şi compusese referatul de acceptare a tezei. Nu putea fi vorba decât de o folosire calificată a lui, pentru a marca net o departajare – obiectiv posibilă, într-adevăr – între maniera sa intelectuală de abordare a subiectului de cercetare pe care-l coordonase şi, mai larg, poziţionarea sa epistemic-interpretativă faţă de subiect şi, respectiv, interpretarea care-mi „ieşise" mie, între *regimul epistemic* în care el se regăsea – sau, mai bine zis, s-ar fi regăsit – şi felul în care subsemnatul am înţeles personal să mă achit de această sarcină, „condus" de un regim epistemic distinct.

Pe scurt, dacă pentru mine viaţa socială din Munţii Apuseni (subiectul tezei mele) începea să arate, la nivel (meta-)analitic, a disoluţie comunitară (ceea ce efectiv a şi devenit „teza tezei"), indicând că vecinătăţile (comunităţile vicinale) ar intra într-un ireversibil proces de dezagregare socială, pentru coordonatorul meu de doctorat această viaţă socială continua să apară – aşa cum căzusem împreună de acord, cu ceva ani în urmă, când am stabilit aria tematică a lucrării – drept leagăn

identitar, ultima redută a liantului social, spațiul nealterat de destructurările de toate soiurile. Dacă la acea dată, pentru o largă majoritate a membrilor comunității profesionale autohtone din științele sociale, spațiul de convivialitate al moților era perceput ca unul încă nealterat de modernitate şi cu atât mai puțin de globalizare, eu (la început de nou mileniu) o percepeam pe aceasta din urmă ca manifestându-se deplin şi la noi, aşa cum se întâmpla la nivel mondial. Miza mea personală (dar şi a tezei) nu mai era aceea de a reitera „rezilienţa arhaicului" ci, dimpotrivă, de a încerca „să fac loc" discursiv şi să aduc susținerea empirică necesară pentru prezența, în „creierii munților", atât a modernității propriu-zise, cât şi a celei târzii (sau a postmodernității, aşa cum, superficial uneori, a fost catalogată această epocă-lume).

Eram, aşadar, suspendat între două regimuri epistemice, unul de care simțeam o acută nevoie de desprindere, întrucât mi se părea că mizează mult prea mult pe punerea în prim-plan a unui socio-cultural ancestral, de esență localist şi, ca atare, oferind în bună măsură explicații autoreferențiale, respectiv un altul, la care doream să ader, al interpretărilor alternative, fără însă a fi extrem de sigur (şi cum aş fi putut oare fi, la acel moment de tinerețe?) dacă socio-culturalul globalist pe care aceste interpretări îl promovau se regăsea, într-adevăr, fără rest, şi în regiunea din Transilvania pe care o cercetasem. Retrospectiv, îmi pare acum destul de clar că asta l-a pus în mare încurcătura pe coordonatorul tezei de doctorat, întrucât, odată cu parcurgerea paginilor ei, el trebuie să fi înțeles din ce în ce mai clar că, undeva, pe parcursul dintre înscrierea mea la doctorat şi finalizarea lucrării, percepția mea asupra realității sociale s-a desprins de a sa, luând-o pe cont propriu, pe „propria cărare". Profesorul mi-a acceptat, fie şi cu rezerve[19], această schimbare de parcurs, înțelegând pesemne că, în fond, ce altceva dacă nu asta înseamnă maturizare intelectuală (i.e., ieşirea discipolului de sub influența totală, covârşitoare a magistrului). Dar aceasta nu înseamnă că nu mi-a fost sancționată conduita; dimpotrivă, apostrofarea a fost făcută – public şi „cu panaş". După o trecere în revistă a calității lucrării pe care am produs-o, cu sublinieri apreciative legate de originalitate, referințe bibliografice, teoretizări de ultimă oră etc., a urmat momentul „e bine…, dar…", însoțit apoi de o precizare *detaliată* a *propriei* sale modalități de abordare a temei la care lucrasem, ceea ce a pus, dintr-o dată, audiența în fața unei ipotetice „teze concurente" şi, suplimentar, pentru „inițiații" ritualului, a deschis, o clipă, posibilitatea să se întrebe dacă, în cele din urmă, va propune acordarea sau, dimpotrivă, respingerea acordării titlului de doctor în sociologie.

[19] Rezerve pe care nu şi le-a exprimat însă niciodată direct față de mine, în întâlnirile private de după predarea spre lectură a manuscrisului. Acesta a fost acceptat de profesor ca formă finală a tezei, ceea ce a fost destul de surprinzător pentru mine, eu fiind, din câte ştiu, prima excepție pe care o făcuse de la regula sa de aur a rescrierii obligatorii a unor capitole din teză. Nu mi-a solicitat, aşadar, o rescriere de secțiuni sau capitole, o rearanjare a argumentelor ş.a.m.d., lucruri pe care, de bună seamă, le-aş fi operat fără prea multe comentarii, de vreme ce, la rândul meu, nu eram sută la sută sigur de inatacabilitatea a ceea ce susțineam.

4. CERC VIRTUOS SAU VICIOS

Când, la rândul meu, am ajuns în postura de a evalua teze de doctorat în calitate de membru în comisii de susţinere publică[20], am putut constata că reperul „altfel" ascunde în sânul său chestiuni mai profunde, anume *poziţionări epistemice* (adeseori) *incongruente* între ceea ce, pe de o parte, „ghidează" scriitura şi concluziile pe care le avansează o teză de doctorat, iar pe de alta regimul epistemic al evaluatorului ei. Această distincţie (a nu se confunda cu cea derivată din critica registrului epistemic al tezei) trebuie, cum se spune, pusă între paranteze şi ţinută sub control cu cât mai multă dexteritate. În practică, este posibil de realizat acest lucru dacă şi numai dacă teza supusă evaluării intră „mănuşă" pe nişa profesională extrem de îngustă pe care se presupune că eşti specializat, ceea ce e destul de improbabil, întrucât „nimeni" *nu vrea* să refacă demersul intelectual al altcuiva. Privind cu un ochi critic la propria-mi prestaţie de referent evaluator, constat că interpelarea nu vine aproape niciodată din partea „tezei", a autorului ei (de marcat aici şi potenţialele consecinţe de natură juridică ce ar rezulta din „complicitatea" evaluator – evaluat), ci dintr-o legătură profesională – care poate fi una de stimă, de dependenţă clientelară oarecare (cu reciprocitate sau fără) ori chiar una de filiaţie intelectuală între conducătorul de doctorat şi referentul în comisie –, ceea ce, în cele mai multe cazuri, accentuează incongruenţa epistemică.

Refuzul acceptării calităţii de membru într-o comisie poate fi o soluţie… Dar care sunt totuşi consecinţele practice ale unei asemenea decizii şi, la urma urmei, însuşi conceptul ei pragmatic? Luarea pe o cale a (auto)izolării, cel puţin tendenţiale, de propria „comunitate" profesională prin refuzul acestui tip de situaţie şi, în acelaşi timp, de strat constitutiv (alături şi de altele, firește) al sociabilităţii profesionale?... Nu cumva toată propria muncă intelectuală de până în acel moment a fost, în ultimă instanţă, şi socio-pragmatic, şi profesional vorbind, tocmai pentru a-ţi câştiga „dreptul la voce" în câmpul profesional? Pe de altă parte, dacă accepţi, se mai poate oare pune, la modul serios, problema respingerii tezei la a cărei evaluare epistemic-profesională eşti invitat să participi şi, implicit, a propunerii de acordare a titlului de doctor? Nu înseamnă asta că nu mai poţi da înapoi? A face asta nu are drept consecinţă potenţială blocarea ascensiunii profesionale a unui aspirant la statutul de „egal", dar şi punerea într-o situaţie fără ieşire (nu una imediată, oricum) a şcolii doctorale înseşi, a colegilor de breaslă din comisia de îndrumare care au considerat teza a fi aptă de susţinerea ei publică, apoi a membrilor comisiei din care faci parte, pe care, indirect, dar inevitabil, îi pui să-şi reevalueze *hic et nunc* concluzia propriului referat? Şi, nu în ultimul rând, nu înseamnă asta dezminţirea „cecului în alb", a creditului personal cu care ai fost

[20] Prima invitaţie de a fi membru într-o comisie doctorală a venit la o distanţă de şapte ani de la susţinerea propriei mele teze şi la doi ani de la obţinerea titlului de cercetător ştiinţific gradul II (echivalent celui de conferenţiar), poziţie ştiinţifică de la care se permite accesul în astfel de foruri ad-hoc de evaluare ştiinţifică.

investit de către însuşi conducătorul tezei? Ce, cât, cum spui, în calitate de referent într-o comisie de susținere a unei dizertații doctorale, depinde foarte mult de răspunsurile pe care şi le dă fiecare în parte la întrebări de tipul celor de mai sus. Personal, miza intrării în acest *cerc – virtuos* sau *vicios,* după caz – stă în posibilitatea interpelării unui fenomen din interiorul său, adică în beneficiile de natură epistemică rezultate din transformarea *„circularității"* formate de intercondiționările socio-pragmatic profesionale invocate în una de ordin *hermeneutic* propriu-zis.

Căutarea, pe „harta" interacțiunilor sociale de ordinul muncii intelectuale, de posibile *locus*-uri incipiente ale articulării „naturale" dintre social şi intelectual şi, astfel, ale înfiripării spontane a unei cunoaşteri sociale „oblice", liminar socio-hermenutice şi autoreflexive, poate alege să ignore datul socio-epistemic purtat cu sine de momentul consacrării unei munci doctorale. Însă doar prin parcurgerea genului de „cerc hermeneutic" încarnat (şi susținut) de circumstanțele constitutive ale situației socio-intelectuale care e participarea la o comisie de doctorat – situație evocată *cu titlul de model concret* al zisului cerc (ori de „machetă" socio-hermeneutică a sa) –, şi apoi prin extrapolarea de la acesta din urmă, se poate tenta schița conceptuală a ce ar putea însemna în genere intrarea într-un dialog veritabil cu biografiile epistemic-intelectuale ale confraților de breaslă; aşadar, cu experiențele lor de viață intelectuală (distincte de şi totuşi similare parcursului ştiințific propriu prezumptivului cititor şi „exeget" al acestora), cu lumile socio-culturale pe care aceştia le descriu şi, nu în ultimul rând, cu tine însuți, cu propriile şantiere intelectuale în care eşti prins, pus fiind în ipostaza de a-ți chestiona regimul epistemic cu fiecare (nouă) întâlnire şi confruntare intersubiectivă cu celălalt. *La limită*, evaluarea tezei unei scrieri este o (re)evaluare a „tezelor" personale (trecute, prezente şi viitoare) ale evaluatorului în lumina (şi, se poate spune, „la lumina") efectului comprehensiv produs de cea (în)scrisă de un congener, aşa cum s-a priceput, în propria-i lucrare; ceea ce pare să postuleze caracterul „nesfârşit" al muncii intelectuale (nu doar în timp, ci şi ca spațialitate comprehensivă proprie a terenurilor, straturilor şi suprafețelor ei de înscriere), atunci când ea e luată în serios.

5. FIŞIERUL PERSONAL

C. W. Mills (1952/1980) ne oferă definiția pertinentă şi operaționalizată a „fişierului personal", una care lasă loc de suficiente „adaptări personale", permițându-i cercetătorului să le pună în practică, după cum îi este convenabil, deodată cu aproprierea conceptului:

> Un fişier [sau dosar] personal e organizarea socială a memoriei individului; el intensifică legătura continuă dintre viață şi muncă şi face posibilă o continuitate în munca însăşi, ca şi în planificarea ei; el se află la o intersecție dintre experiența de viață, activitățile profesionale şi modul în care lucrezi. În acest fişier, meşteşugarul intelectual caută să integreze ceea ce el face din punct de vedere intelectual şi experiențele resimțite ca individ. Aici lui nu-i e frică să-şi

> folosească experiența şi s-o inter-categorisească, pentru a spune aşa, cu diversele proiecte pe care le are în lucru. E cuplarea vieții şi a muncii; în acesta, cele două devin una. Slujind şi ca o unealtă de control când vine vorba de munci repetitive, fişierul îmi îngăduie să-mi cruț picul de energie de care dispun. El totodată mă încurajează să capturez „gânduri periferice": idei diverse care-mi apar, ce pot fi produse secundare ale experienței cotidiene, frânturi de conversație auzite pe stradă sau chiar vise. Odată notate, acestea toate pot duce la gânduri mai sistematice, aşa cum pot acorda pertinență intelectuală unor experiențe mai focalizate (p. 64-65).

Extrag din „fişierul personal" – folosindu-le ca bază empirică pentru ceea ce urmează – textele a zece referate[21] elaborate de subsemnatul, în perioada 2010-2018, în calitate de membru în comisii de susținere publică a tezei de doctorat şi decupez *pasaje* din acestea, pentru a urmări, în cheie autoetnografică[22], suita de idei pe care le-am putut avansa eu însumi cu ocazia adnotării lucrărilor[23]; m-a interesat, mai precis, posibilitatea de a recupera „cuante" din *registrul epistemic* conturat, de-a lungul timpului, în referatele elaborate succesiv pe marginea acestor zece teze de doctorat.

Las în suspensie o eventuală sinteză „transversală", metaanalitică, a transcrierilor de adnotări care urmează, întrucât nu tematizarea în cheie epistemic-metateoretică a propriilor gânduri, nu relevarea propriilor poziționări („thetice") de sociolog deja format (de propria istorie intelectuală şi activitate de cercetare) vizavi de „obiectele" socio-epistemice convocate de respectivele munci de cercetare doctorală e ceea ce mă interesează aici, ci pur şi simplu marcarea unor secvențe din ce se poate *vedea* (nu şi neapărat întotdeauna citi ca atare) într-un text calificat ca manuscris doctoral şi, astfel, a-i produce acestui ceva „văzut" de mine un fel de ostensiune lizibilă. „Sinteza" acestei „lizibilități", dacă va veni cândva, va fi posibilă doar în momentul în care volumul materialului empiric din care-şi va trage seva va fi ajuns la saturație, or, încă nu e cazul.

Dacă e să privesc la cea ce face fenomenologul francez Maurice Merleau-Ponty (1964/2017) în *Vizibilul şi invizibilul…*, unde încearcă să capteze, fie şi pieziş, nici mai

[21] Patru dintre ele au vizat candidați la titlul de doctor în sociologie, propus spre acordare în cadrul Facultății de Sociologie şi Asistență Socială a UBB (cei 4 doctoranzi au fost coordonați ştiințific de trei dintre profesorii universitari ai acestei facultăți), iar restul de şase candidați la titlul de doctor în relații internaționale şi studii europene, propus spre acordare în cadrul Facultății de Studii Europene (cei 6 doctoranzi au fost coordonați ştiințific de doi dintre profesorii universitari ai acestei facultăți). Jumătate dintre cele zece referate selecționate aici au privit teze scrise de doctorande. În ordinea lor cronologică, referatele au fost depuse la Institutul de Studii Doctorale al UBB după cum urmează: (R1) în 1 iulie 2010; (R2) în 19 noiembrie 2012; (R3) în 20 noiembrie 2013; (R4) în 22 iunie 2016; (R5) în 28 septembrie 2016; (R6) în 30 septembrie 2016; (R7) în 23 iunie 2017; (R8) în 23 iunie 2017; (R9) în 6 octombrie 2017; (R10) în 26 februarie 2018.

[22] Despre avantajele metodologice ale folosirii conjugate a obiectivării participative şi a autoetnografiei ca „metodă", despre ceea ce rezultă din *întreţeserea* obiectivării subiectului obiectivator (à la Pierre Bourdieu) cu scrierea selectivă şi retroactivă a experiențelor autorului (odată cu descrierea acestora), nu mai revin aici, întrucât am analizat-o, in extenso, în altă parte (Totelecan & Sîrbu, 2017, p. 15-19). În treacăt, menționez doar că, între altele, ea îşi propune să provoace, cum ar spune-o Bronwyn Davies (2005, p. 5), „o deplasare a atenției, o deplasare în conştiință şi conştiinciozitate".

[23] În timp, unele dintre aceste teze de doctorat s-au transformat în cărți, iar altele sunt în diverse stadii pe acest drum.

mult nici mai puțin decât *regimul epistemic* al vizibilului[24], aș spune că interogația mea (socio-antropologică, cu vagi arome de filosofic) are din capul locului o bătaie mult mai scurtă: prezentarea „razantă" a urmelor scrise – și înscrise dimpreună cu contextele lor socio-epistemice și hermeneutice circumscrise (inclusiv situațional) – ale unor chestiuni la care am fost provocat să gândesc cu ocazia „judecării" unor dizertații doctorale, așadar, ale unor parcursuri de experiență intelectuală formatoare; chestiuni despre care trebuie să spun că, deși eu însumi, într-un fel sau altul „trecusem pe acolo", până la (re)citirea lor *retrospectivă,* „prin lentilele" și în munca autorilor tezelor de doctorat evaluate, mi-au rămas „invizibile" – adică, nu doar neexplicitate, ci insesizabile cu claritatea necesară.

Din prezentarea, fie și sumară, a acestora și în acest fel de „punere în pagină", sper să pot reconstitui material, deci să pot figura cumva, inclusiv pentru cititorul meu, niște indicii permițând *fenomenalizarea* – în *înțelegerea de sine*, să spun așa, a „meșteșugului intelectual" (iar astfel și developând-o întrucâtva) – unor „punți transcendentale" (desigur, într-o „prestație" slabă, socio-antropologică, a conceptului în înțelesul lui filosofic, i.e. transcendental-fenomenologic în linia Husserl, Merleau-Ponty) către ceea ce rămâne, mai mereu, abscons *în* munca intelectuală creatoare de sens epistemic; atât în cea care posibilizează citirea, interpretarea și înțelegerea izbutită a unei (alte) munci intelectuale (fie ea doctorale, dar și mai generic, a celei auctoriale), cât și, „pe această bază", în aproprierea – ca sens al ei – din *experiența* intelectuală propriu-zisă a generării unei teze (strângând, condensând în ea rezultatele unei munci) cu semnificație de enunț productiv de cunoaștere socio-umană, nu întotdeauna transpusă în clar de autorul ei.

6. TRECERI ȘI ADNOTĂRI

Repertoriul epistemic pus în scenă de evaluatorul unei teze de doctorat se desfășoară între două „incantații" standardizate, aproape „magice", evident, prin efectele performative ale discursului lor (și consecințele juridice ale acestuia): formulele ritualice cu care referentul își începe, respectiv își încheie prezentarea referatului. Iată un exemplu (compus din două referate distincte) pentru ele.

> Subsemnatul…, referent în Comisia de susținere publică a tezei de doctorat, numit prin decizia din… a Directorului Consiliului pentru Studiile Universitare de Doctorat din Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, am citit și analizat lucrarea…, prezentată de domnul…, și constat că, din punct de vedere formal, aceasta îndeplinește condițiile pentru a putea fi susținută public ca teză de doctorat în domeniul sociologie. [R9]
>
> Prin această nouă redeschidere a dialogului între istorie și științe sociale pe dimensiunea relațiilor internaționale, ca, de altfel, orice demers academic de factură similară, și teza de doctorat prezentată soluționează unele probleme din câmpul cercetării științifice și pune altele noi. Excelentul material documentar adus la cunoștință cititorilor, buna încadrare teoretică a acestuia, analizele empirice elaborate mă determină să propun acordarea titlului de doctor în relații internaționale și studii europene doamnei… [R5]

[24] „[…] trebuie să căutăm dincolo de percepția însăși garanția și sensul funcției ei ontologice. Vom semnala această cale, aceea a filosofiei reflexive, atunci când ea se va deschide" (Merleau-Ponty, 1964/2017, p. 19).

Pentru majoritatea celor din public, o parte (mai mică sau mai mare) a lor aflaţi pentru prima oară în ipostaza de spectator la un asemenea eveniment, inclusiv pentru candidatul la titlul de doctor, întrebările „cu ce va începe referentul?" şi „cum va încheia?" punctează suspansul unor răspunsuri aşteptate cu sufletul la gură. Aceste răspunsuri fiind, invariabil, cele oferite în formatul precizat deja, am învăţat, în timp, că păstrarea „secretă", până la finalul expozeului, a propunerii de acordare a titlului de doctor (în condiţiile în care de un refuz nu prea poate fi vorba, vezi *supra* §4), prejudiciază receptarea adecvată – atât de către candidat, cât şi din partea publicului „inocent" – a semnificaţiei mesajului pe care, se presupune, doreşti să-l transmiţi cu această ocazie. Astfel, am început, de la un moment dat, să mă dispensez cât mai repede cu putinţă de această „corvoadă", pentru a mă concentra pe „ce"-ul despre care, în prealabil, am decis deja că *merită* împărtăşit cu publicul.

Punerea în scenă a evaluării tezei (repertoriul epistemic) se constituie după o logică diferită de cea a registrului epistemic, întrucât, spre deosebire de ce s-a scris *confidenţial* (în referat, ca act administrativ mai ales)[25], ceea ce se susţine *public,* dinaintea celor prezenţi la evenimentul şi scena socială a susţinerii, se subordonează „naturii dialogale" a dezbaterii şi metaanalizei lui „pentru cine vorbeşti?"[26], chestiuni cruciale în „jocul cu măşti" al „discuţiilor intelectuale în (şi cu) public" (cf. Goffman, 1959). În lipsa unui „pentru cine" calificat (care poate fi destinat doctorandului, apropiaţilor săi de faţă, îndreptat către conducătorul tezei, către un membru din comisie, adresat şcolii doctorale sau instituţiei organizatoare de doctorate ş.a.m.d.), „intervenţia" rămâne o simplă dare de seamă, după un reţetar arhicunoscut şi standardizat în spaţiul universitar, axată pe chestiuni puţin susceptibile, prin definiţie, de controversă: date biografice din CV-ul autorului tezei, evocarea activităţii sale ştiinţifice, prezentarea structurii pe capitole a lucrării, invocarea bibliografiei şi „remarcarea" în termeni generici a „manierei", cu coeficiente vrând, nevrând de „originalitate" (din moment ce lucrarea nu este nicidecum un „plagiat", o copie, o repetare, o reiterare etc.), în care a fost tratat subiectul. *Nota bene*, scriptul după care se desfăşoară ritualul instituţional de susţinere publică a tezei de doctorat presupune (axiomatic, aş îndrăzni să spun) un *public neangajat* în dezbaterea propriu-zisă a (fondului) tezei, deşi, din punct de vedere formal, dreptul de a lua cuvântul îi aparţine oricărei persoane prezente, momentul exercitării lui marcându-se formal prin enunţul „acum se pot adresa întrebări din public, dacă ele există".

[25] Referatul scris rămâne la dosarul tezei, e văzut de mai mulţi ochi (de la cei ai membrilor comisiei de susţinere publică, până la cei ai comisiei naţionale de specialitate şi apoi ai membrilor Consiliului Naţional de Atestare a Titlurilor, Diplomelor si Certificatelor Universitare, ai diverselor persoane din Ministerul Educaţiei – ultimul for care se „pronunţă" asupra dosarului candidatului la titlul de doctor), trece prin mai multe mâini şi, mai nou, în numele transparenţei universitare, tendinţa e să fie făcut public (în sensul absolut al cuvântului). Referentul „e obligat" să ţină seamă de aceste aspecte la întocmirea referatului şi să recurgă la autocenzurarea exceselor critice pentru a fi consecvent cu recomandarea finală de acordare a titlului de doctor în domeniul „X".

[26] Atunci când ritualul instituţional este ceva mai rigid, şi adesea se întâmplă să fie aşa, dialogul nu poate fi decât mimat – retoric.

O astfel de „dare de seamă” (pot fi până la patru prezentări care să reitereze, punct cu punct, aceleaşi aspecte: una a coordonatorului ştiinţific al tezei, iar restul ale referenţilor) este modalitatea cea mai la îndemână de neimplicare „calculată”, deopotrivă a referentului şi a publicului, în dialogul ştiinţific. Ea induce sentimentul, reconfortant de altfel, că nu există dubii în privinţa calităţii deosebite a cercetării doctorale prezentate[27], dar, chiar dacă ar putea exista, datorită formatului expozeului, ele nu apar decât rar menţionate. Celor interesaţi nu le rămâne decât să-i creadă pe cuvânt pe aceia care, se presupune, au parcurs, „în amănunt” şi cu acribia, rigoarea şi competenţa necesare, teza (conducătorul ştiinţific, comisia de îndrumare, cea de pre-susţinere, şcoala doctorală în ansamblu, a cărei credibilitate e angajată, membrii referenţi ai comisiei de susţinere publică, preşedintele ei), „neîndrăznind” să chestioneze ceva ce a fost deja validat ştiinţific.

Neasumând acest scenariu – pentru că, în fond, ce altceva dacă nu poziţionările diferite fac realmente interesantă munca intelectuală –, au fost momente în care „împingerea în corzi” a candidatului la titlul de doctor a conferit prilejul membrilor publicului (care, într-un caz anume, erau şi membri ai aceleiaşi comunităţi de viaţă socio-intelectuală cu autoarea tezei[28]) să interpeleze ei înşişi candidatul cu privire la acurateţea descrierilor fenomenelor sociale pe care le tematiza. Analizând registrul epistemic al propriilor referate evaluative, trebuie să admit prezenţa în textele mele a unor dări de seamă fără mize intelectuale deosebite, adică a unei *non-scrieri* a lor, în fond, destul de vizibilă la începutul perioadei de referinţă (2010-2018), dar din ce în ce mai estompată înspre finalul ei, când redactarea referatelor începe să nu mai semene a comentarii cu clişee de tipul „autorul şi opera”.

Am ajuns, astfel, să cred cu tărie că textul unui referat despre o teză trebuie să se concentreze pe ceea ce „sare în ochi” în aceasta (fie că „încântă” în mod deosebit, fie că „enervează” la culme) şi că, de acolo, de la acel „capăt de aţă” se cuvine să înceapă desluşirea „ţesăturii” lucrării, cu evidenţierea *punţilor de trecere* şi, astfel, de „oglindire” unul în altul a două demersuri intelectuale care, cel puţin pe anumite tronsoane ale experienţei, nu pot să nu „devină una”: cel de cercetare al doctorandului, respectiv al celui care, citindu-i acestuia teza, îi „cercetează”, la rândul lui, deopotrivă subiectul şi felul în care el a fost lucrat. Aş spune că sarcina unui bun referat de evaluare – bun din punct de vedere intelectual – constă atunci în gestionarea justă şi explicitată cât mai precis, mai complet (şi deci mai onest), a acestei *parţiale* identificări intelectuale (ea e mereu „negociată”, funcţională,

[27] Analizând cele 255 de teze de doctorat susţinute public în 2016 la o universitate „cu tradiţie şi de prestigiu” (e vorba de Universitatea „Babeş-Bolyai”), se poate constata (lucru valabil şi pentru alţi ani) că 91,76% dintre calificativele acordate de comisie au fost de „foarte bine” şi „excelent”. Pe situl web al instituţiei (*http://doctorat.ubbcluj.ro/ro/sustinerile-publice-ale-tezelor-de-doctorat/*) apare în acel an menţionată o singură teză care a primit calificativul „satisfăcător”, alături de încă douăzeci încadrate la categoria „bine”.

[28] A fost vorba de câţiva membri ai unui kibbutz israelian, veniţi la Cluj împreună cu doctoranda, s-o sprijine moral la susţinerea tezei (vezi Gleizer, 2017).

procedurală, niciodată substanţială ori fuzională) prin care gândirea şi competenţa referentului „se mulează" pe acelea puse în joc de doctorand doar pentru a-i putea *distinge* mai bine, mai clar acestuia din urmă profilul intelectual şi „trăinicia" muncii ştiinţifice desfăşurate.

Asupra acestui gen de conexiuni-punte îşi propune să zăbovească, pentru a le produce o ostensiune, montajul de transcrieri din propriile referate care urmează. Cititorul le poate parcurge pe îndelete, în concatenarea fragmentelor de la R1 la R10, sau, dacă e foarte grăbit, se poate limita doar la meta-notaţiile sintetice la aceste eşantioane de comentariu evaluativ – un fel de adnotare, de uz intelectual şi socio-epistemic personal, la adnotările „de serviciu" pedagogic, dacă se vrea – marcate în caractere cursive şi plasate în deschiderea fiecărui decupaj.

R1. *Autoplasareacercetării doctorandului versus cercetările efectiv existente în ştiinţele sociale*.

[…] doctoranda urmăreşte să ne ofere „o viziune de ansamblu asupra serviciilor sociale în context european, naţional, judeţean (Hunedoara) şi regional (Valea Jiului), punând accent pe situaţia acestor servicii sociale (2000-2009) înainte de agravarea crizei socio-economice mondiale şi naţionale" (Costinaş, 2010, p. 4). Atât investigaţia sa în plan epistemico-teoretico-metodologic, cât şi cercetările empirice realizate vizează analiza dinamicii serviciilor sociale din *micro-regiunea* Valea Jiului în contextul schimbărilor *macro-structurale* contemporane, premergătoare crizei financiare globale şi, corelativ, a celor socio-economice, mai nou şi politice, locale/regionale/naţionale. […]

Valea Jiului este, aşadar, unul din numeroasele contexte socio-economice româneşti ce reclamă intervenţie socială. Cum se realizează aceasta? În beneficiile cui? De către cine? Sunt doar câteva dintre interogaţiile lansate de teza propusă de autoare, cititorul fiind invitat să găsească posibile răspunsuri în paginile lucrării. […] „lucrarea de faţă contribuie la îmbunătăţirea literaturii ştiinţifice în domeniu, mai ales având în vedere faptul că nu există niciunstudiu de specialitate care să facă referire la tematica serviciilor sociale din regiunea Valea Jiului, jud. Hunedoara, perspectiva oferită în acest studiu constituind un punct de plecare pentru alte cercetări ce vor viza domeniul serviciilor sociale" (Costinaş, 2010, p. 251).

Chiar dacă absenţa „serviciilor sociale din Valea Jiului" din cercetările (româneşti sau străine) de asistenţă socială ar fi reală, deşi nu suntem pe deplin convinşi de acest lucru, asta nu înseamnă că subiectul ar fi unul tabu pentru alte categorii de specialişti din discipline socio-umane. Sociologi, antropologi, economişti, geografi, jurişti ş.a., mai degrabă *din afara* decât *dinăuntrul* temei, analizează, fie şi tangenţial, serviciile sociale. Spre exemplu, *Opportunities for Local Development in Jiului Valley*, scrisă de Iuliana Precupeţu în 1999 sau *Analiza socio-economică a bazinului minier Valea Jiului – componentă în realizarea unui G.I.S. în vederea dezvoltării durabile a zonelor afectate de exploatările miniere*, redactată de M. Herbei şi R. Ular în 2008, prima elaborată de un sociolog, la începutul deceniului analizat de doctorandă, a doua realizată de doi topografi, la sfârşitul ei, sunt doar două dintre referinţele oferite de internet, iar asta la o căutare mai mult decât sumară. Acestea fiind zise, aş sugera doctorandei o mai mare indulgenţă faţă de colegii de breaslă şi renunţarea la un verdict atât de ferm. […]

[…] Am fi preferat ca în locul expedierii într-o manieră lapidară a „triadei reperelor" (epistemologice, teoretice, metodologice), care lasă conceptele *nedelimitate* şi *neprecizate*

în raport cu altele concurente din spațiul ştiințific, opțiunea autoarei să se fi îndreptat spre o operaționalizare precisă, şi de ce nu chiar personală, a termenilor/noțiunilor pe care ea îi utilizează în teză. […] Din categoria conceptelor *insuficient determinate* menționăm pe cel de „servicii sociale" […], [iar] din cea de a doua categorie, a conceptelor *insuficient conturate*, ne referim aici la cel de „profesioniști din serviciile sociale", utilizat de autoare ca *„taken for granted"*. Iată o posibilă suită de întrebări care vine să complice acest de-la-sine-înțeles: profesioniştii din serviciile sociale sunt o categorie distinctă de practicieni? Dacă da, „restul" celor care activează în domeniul asistenței sociale sunt mai puțin calificați? Dacă da, asta afectează percepția lor asupra serviciilor? Dacă da, avem multiple înțelegeri a ceea ce sunt serviciilor sociale, chiar şi din interiorul lor? Dacă da, care dintre „realități" este expusă ştiințific în teză? Seria lor poate continua astfel la nesfârşit. […]

[…]

Credem că în completarea concluziilor la care ajunge doctoranda, ar fi binevenită şi o reflecție din partea sa asupra propriilor interpretări şi analize ale rezultatelor avansate în lucrare. Elaborarea unor răspunsuri provocatoare la interogații de factură meta-analitică (*e.g.* Se poate stabili un optim necesar de servicii sociale într-o anume unitate teritorială? Când un oarecare procent de beneficiari ai serviciilor sociale poate fi catalogat ca fiind mare sau mic – respectiv acest 13,16% în Valea Jiului? Ce fel de „comenzi sociale" determină ca unele servicii sociale să fie supra-reprezentate şi altele nu?) ar face ca secțiunile şi capitolele în care sunt prezente elementele analizei cantitative şi calitative să nu mai fie privite „static", ca simple dări de seamă asupra unei stări de fapt, ci într-o manieră dinamică, ca puncte nodale în reflecțiile viitoare ale cercetătorilor din domeniu.

R2. *Autocolonizare epistemică şi jargon profesional: „lingua franca" versus limba minorității etnice.*

[…] chiar dacă în ultima perioadă (ca urmare a presiunilor instituționale la care sunt supuşi doctoranzii) s-au înmulțit tezele redactate într-o limbă de „circulație internațională" (în special în limba engleză), multe dintre acestea nu fac dovada operării cu naturalețe într-un jargon ştiințific de specialitate, specific acelei limbi. Acest lucru este cu atât mai dificil de realizat în domeniul ştiințelor sociale, unde, aproape întotdeauna, „cât face unu plus unu" depinde de context.

Astfel, renunțarea la o rostire românească (cât şi la una *romani*, i.e. limba subiecților care fac obiectul cercetării) plină de miez, încărcată de conotații, de multiple straturi semnificante ale realității sociale, şi îmbrățişarea unei alteia, care funcționează într-un altfel de registru epistemico-lingvistic, presupune o muncă intelectuală deosebită, pentru care doctoranda merită felicitată din plin.

[…] pentru mine cel puțin, răspunsul la întrebarea „în ce limbă scriem un text ştiințific?" este ultimul dintr-o serie de opțiuni prealabile, care debutează cu interogații de tipul: „despre ce scriem?" şi „pentru cine scriem?". Aşadar, utilizez limba română în redactarea acestui referat pentru că scriu, deopotrivă, atât pentru comunitatea ştiințifică, cât şi pentru cea locală prezentă aici, şi fiindcă o punere în pagină în engleză, chiar dacă nu m-ar fi „îndepărtat" de breasla (mea) profesională, m-ar fi distanțat (a se citi: ar fi introdus filtre interpretative suplimentare) de publicul prezent la susținerea de astăzi.

Doctoranda a „optat" pentru engleză, ceea ce mă face să cred că textul ei vizează un public aflat atât înăuntrul, cât şi în afara granițelor naționale, lucru dorit, de ce să nu recunoaştem, de orice specialist. M-am întrebat însă dacă această opțiune (aşa cum poate fi

bunăoară cea de redactare în franceză, germană, spaniolă ori, de ce nu, în chineză sau rusă) nu duce şi la o distanțare epistemică de realitățile cercetate, în cazul de față una specific românească, chiar dacă parte a unui fenomen european mai larg, şi anume: tineretul *roma* din țara noastră, captiv într-un sistem educațional mai puțin echipat să lupte cu discriminarea, pentru care idealurile şi aspirațiile profesionale sunt ciuntite din faşă, ca urmare a unor habitusuri şi practici de excluziune socială, ce, în cele din urmă, duc la ocuparea unor poziții sociale pe piața muncii nu tocmai de invidiat. Cum îndepărtarea de obiectul de cercetare este vizibilă şi în lucrările elaborate în limba română, de români, se poate concluziona că nu *limba* în care scriem, ci *sursele de documentare* pe care le folosim ne țin la o distanță mai mică sau mai mare de ce ne-am propus să cercetăm.

Constat că, dintre cele 323 de titluri prezente în bibliografia lucrării (sper să nu-mi fi scăpat vreunul la numărătoare), doar 16% sunt scrise integral de autori români sau în colaborare cu alții din străinătate. […] Mult, puțin, greu de emis o judecată de valoare cât de cât certă în lipsa unei evaluări globale a publicațiilor redactate pe acest subiect, atât în țară, cât şi peste hotare, însă cred că o trecere în revistă mai amplă a surselor naționale se impune. Amintesc doar, în treacăt, că institute de cercetare de calibru, aşa cum este, de pildă, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, au ca axă prioritară cercetarea situației socio-economice a romilor, rezultatele muncii lor concretizându-se în lucrări de autor sau volume colective. […] Desigur, rămâne la latitudinea doctorandei a alege care dintre instituțiile, colectivele de cercetare, ONG-urile sau organismele guvernamentale din România merită (sau nu) să fie avute în vedere în contextul lucrării sale.

Cred, totuşi, că n-ar fi rău dacă în teză s-ar evidenția un corpus teoretico-empiric autohton, aşezat fie şi după imaginile pe care anumiți autori din Franța, Germania, Marea Britanie etc. şi le fac despre procesele de excludere socială prin care trec tinerii de etnie romă; după preceptele Bruxelles-ului legate de incluziune, accesul la educație şi pe piața muncii; după încercările timide ale legislației naționale de a adopta *acquis*-ul comunitar în materie (dar lipsite de entuziasm în ceea ce priveşte implementarea sa).

[…] degajarea unui cadru teoretic propriu, eclectic fără îndoială, şi expunerea sa în textul lucrării, nu cred că ar ridica probleme autoarei. Rostul său ar fi triplu. Pe de o parte, ar putea produce o sinteză teoretică a multiplelor perspective din care a fost abordat subiectul, pe de alta, ar furniza o grilă interpretativă mai riguroasă a părții empirice invocate […] aşa cum se prezintă ea în cele trei cercetări de teren efectuate de doctorandă (prima, cantitativă, axată pe investigarea factorilor sociali care influențează succesul şcolar la adolescenții romi; a doua, calitativă, legată de aspirațiile ocupaționale ale acestui grup; a treia, cantitativă, vizând percepțiile angajatorilor vizavi de angajarea tinerilor romi absolvenți de liceu (Mateuț, 2012). Şi, nu în ultimul rând, ar putea ghida cercetarea de teren şi înspre alte instrumente de lucru, complementare sau concurente celor abordate în teză.

[…] văd necesară inserția unui nou capitol care să trateze interdependența macro-micro, relația biunivocă dintre elementele macro-sociale (precum piața muncii, sistemul educațional, diviziunea şi excluziunea socială din societatea românească) şi practicile cotidiene, respectiv aspirațiile de nivel micro ale tinerilor de etnie *roma*. În ce priveşte acest ultim aspect, este bine venită investigarea sa calitativă, aşa cum doctoranda o realizează în primul subcapitol al capitolului şase, dar ar trebui făcute totuşi precizările necesare vizavi de selecționarea materialului ales pentru a fi citat: se fac auzite doar vocile a 8 adolescenți din cei 20 investigați, şi mă întreb de ce?, unde sunt restul?, de ce au fost omise?, toate aceste întrebări putând fi evitate dacă, în amonte, ar exista precizări mai clare vizavi de

unghiul din care trebuie să ne uităm la materialul cantitativ. O anexă cu prezentarea *in extenso* a interviurilor, mai ales că referințele cantitative abundă, ar fi de dorit.

R3. *Analiza unui fenomen social impune evaluarea contextului socio-cultural în care se desfăşoară, pentru a „neutraliza" efectele propagate de stereotipii şi reprezentări sociale.*

[…] Devine evidentă necesitatea unor analize care să spună ceva şi despre emigranții care lipsesc din datele curente, „ignorați" de registre deoarece „nu-şi schimbă domiciliul legal din România şi nici nu au contracte de muncă în țările-gazdă" (Sîrca, 2013, p. 130). Explorarea spațiului analitic debutează în a doua parte a tezei de doctorat, în care autorul ei combină ancheta sociologică pe bază de chestionar cu studiul de caz şi focus-grupul cu experți. […] Fără a ştirbi din importanța analizei pe care o realizează doctorandul, aş fi preferat ca ea să nu se rezume doar la creionarea unor reprezentări sociale, la declarațiile despre motivele plecării (trecute şi/sau viitoare), ci să se uite şi la ce se află în spatele lor, lucru posibil de realizat prin colectarea câtorva istorii de viață şi apelul la metodele narative în general, într-o manieră similară celei adoptate în următorul capitol al tezei.

[…] beneficiind de sprijinul a opt cercetători ai domeniului, de formații profesionale relativ distincte, cu care realizează un focus-grup, autorul tezei de doctorat adânceşte temele abordate, nu doar pentru a înțelege fenomenul în amploarea sa, dar şi pentru a căuta soluții de reducere a consecințelor migrației, prin politici macro-, mezo- şi microsociale. […] uitându-mă la datele în care au fost realizate cercetările, constat că focus-grupul a fost prima, urmându-i apoi studiul comparativ şi, în fine, cercetarea cantitativă, adică observ existența unei corelații inverse între cronologia cercetărilor realizate de doctorand şi maniera în care acestea îşi fac simțită prezența pe parcursul lucrării. Structura tezei, în funcție de aranjarea capitolelor (poate) spune poveşti diferite despre migrație, or, în relație directă cu chestiunea focus-grupului, putem avea o *închidere explicativă* dacă el este plasat la final sau, dimpotrivă, o *deschidere teoretico-metodologică,* dacă funcționează ca preambul empiric. În această topică răsturnată, poate ar fi putut fi mai bine descrise prin cercetările cantitative şi calitative ulterioare anumite aspecte punctate de experți: tipurile de rețele (confesionale, etnice, de ajutor reciproc etc.), chestiunea identitate globală vs. cea locală, distincția legal/ilegal post-2007, când emigranți sunt trimişi cu avionul acasă etc.

Pe acest ultim aspect, rezultă, din datele statistice prezentate în capitolului al treilea, că ar exista în prezent „o categorie de state (dezvoltate, stabile, meritocratice) care sunt doritoare de persoane bine pregătite, înalt calificate, care vor locui, astfel, perioade lungi, departe de țara lor. O altă categorie de state sunt cele vestice care au nevoie mai degrabă de forță de muncă mediu sau slab calificată în anumite domenii, dar pe perioade scurte (agricultură, construcții, îngrijire etc.)" (Sîrca, 2013, p. 279). Finele anului 2013 ne arată că numărul statelor care „doresc" „emigrantul român" se reduce constant (țări precum Olanda, Marea Britanie, Spania, Franța sau Italia exprimându-se în acest sens mai mult sau mai puțin voalat), în schimb, tot mai multe doresc „migrația românească", adică ideal-tipul profesionistului şi/sau al muncitorului exemplar, al cetățeanului european „pur-sânge", „dezbrăcat" de haina identitară, de conotațiile şi/sau stereotipiile locale.

R4. *Esențial versus rezidual în dialectica național-transnațional: chestionarea critică a „rămăşițelor identitare" mai înainte de adoptarea potențialilor identificatori sociali care i-ar „circumscrie" manifestările.*

Cum sunt din ce în ce mai rare tezele de doctorat în care autorii lor fac parte nemijlocită din fenomenul cercetat şi, ca atare, aceştia sunt, deopotrivă, atât cercetători privilegiați care au acces nemijlocit la manifestările sale, cât şi informatori cheie de la care ne parvin în mod direct datele esențiale cu care se operează şi se teoretizează, lucrări precum cea de față merită salutate cu prisosință. La confluența ştiințelor sociale cu sportul, teza de doctorat pe care ne-o supune atenției doctorandul emerge dintr-o tematică de cercetare care, cu mult înainte ca ea să-i devină subiect de interogație academică, a fost şi rămâne parte integrantă a evoluției sale profesionale. […] sportul e privit în această lucrare drept fenomen bidirecțional, care pune în relație valorile naționale şi/sau societale conturate în jurul activităților sportive cu cele implicate de mişcările sportive internaționale, având propriile lor „identități transnaționale". […]

[…] Observând existența unei tensiuni între valorile internaționale (liberale) şi cele naționale (conservator-religioase), ce pare a fi o constantă în constituirea şi devenirea statului democratic Israel, doctorandul e interesat de felul în care aceasta se manifestă în sport şi influențează scena sportivă […].

În calitate de cititor al tezei de doctorat aş fi fost interesat ca, înainte de a lua contact cu manifestările – prin sport – ale identitarului, să aflu ce este sau ce mai este identitatea azi, de o tratare în cheie epistemologică a subiectului, de o discuție mai aprofundată pe concept, din care, eventual, s-ar putea distila mai uşor cât mai e național şi cât apare ca fiind transnațional în/din identitate. Sunt cele două formule identitare abordate în teză calitativ diferite sau este vorba doar de un efect de mainstream, care nivelează identitatea națională (locală) şi astfel se ajunge la una transnațională (globală)? Chiar dacă ar exista o presupusă identitate transnațională, construită prin aportul conjugat a diverse mecanisme, instituții, factori, fenomene, din care face parte şi sportul, nu este cumva necesar ca ea să fie asumată (național) şi internalizată (local) pentru a putea sta în contrapondere la o identitate, care nu mai este (cel puțin de când vorbim de globalizare) doar națională, în sensul cel mai propriu al termenului? Deşi germenii unei astfel de teoretizări pot fi identificați pe tot parcursul lucrării, în lipsa unei asumări tranşante a ce e esențial şi ce e rezidual în dialectica național-transnațional, concluzii pertinente de tipul: „As a result of this interaction, universal values trickle into the sporting community and in some cases even spill over into areas and sectors that are outside the sport system. In this way, sport, and especially the Olympic Movement, contribute to and influence incorporation of transnational values into components of national identity. Simultaneously and in parallel, a process of assimilation and inclusion of values in addition to Olympic values that affect transnational identity takes place" (Zinger, 2016, p. 189) rămân generice, chiar dacă arată că pe linia sportului există o influență bidirecțională asupra identității şi, uneori, mai evidențiază şi capacitățile transformative pe care acesta le mobilizează.

Cuprinse în jocul dialectic al amendării şi confruntării critice cu subiectivările informatorilor cheie, documentele programatice naționale şi internaționale la care apelează doctorandul – sursele din care îşi extrage constelația valorilor naționale/transnaționale investigate în teză (unele mai apropiate de registrul local, altele de cel global: *„Universalism"*, *„No discrimination"*, *„Autonomy"*, *„Sustainability"*, *„Gender equality"* etc.) – par a se bucura de un statut privilegiat, atât în relație cu literatura de specialitate din domeniu, cât şi cu opiniile respondenților. Transpare cumva caracterul de „autoritate incontestabilă" în materia sport-identitar-transnațional pe care acestea le-ar avea, accentuat de raportarea non-critică sau puțin chestionantă a autorului față de acestea. De la un „cercetător privilegiat",

care vorbeşte din interiorul fenomenului studiat, e de aşteptat ca acesta să iasă din zona de confort a *„political correctness”* şi să pună în lumină atât plusurile, cât şi derapajele (dacă există) generate de realităţile induse de documentele oficiale invocate. Odată constatate aceste elemente şi, în acest sens, avem suficiente exemple de tipul celui de la p. 117 […], cred că este de datoria doctorandului de a creiona măcar o grilă de lectură avizată pentru ca, în baza ei, cititorul (neavizat) să poată intui mai bine efecte potenţiale pe care aceste „tendinţe” le-ar putea provoca în societăţile naţionale şi/sau în spaţiul transnaţional. (Despre ce fel de putere discutăm aici? Este ea una aparentă, prin care mega-show-urile sportive oferă divertisment de masă? Este una de forţă, prin care capitalismul reorientează privirea de pe critică socială pe consum?)

Personal, aş fi preferat ca „analiza de conţinut” realizată pe documente şi transcrieri să lase loc de mai mare respiraţie analizei lor hermeneutice, întrucât este necesară o punere în valoare a aspectelor intime ale temei (prezente în materialul calitativ, savuros şi deosebit de bogat, rezultat din interviuri) de către un ochi antrenat mulţi ani în domeniu.

R5. *Formele versus conţinuturile deciziilor de politică externă: între arheologie socio-istorică de „factualităţi” şi management de proces „anistoric”.*

Pentru mine, anii ’70 coincid cu timpul copilăriei mele, moment al vieţii în care asimilarea realităţilor socio-culturale (şi cu atât mai puţin a celor geo-politice) ale vremii nu avea o miză, procesul respectiv fiind unul neinteresant (neconştientizat), aproape absent, dacă e să mă raportez la alte perioade istorice cu care am fost/sunt contemporan. Desigur, pentru oricine, „trăirea” sau „informarea” despre un anume tronson socio-istoric nu garantează asimilarea sa consistentă, ce, eventual, ar putea duce la înţelegerea lui profundă, ci acumularea unor date empirice (de obicei sumare) rezultate fie din experienţa proprie, fie dintr-a altora; oricât de rafinate ar fi acestea, ele nu ne transformă automat în experţi pe un anume subiect. Condiţia de „trăitori” şi/sau „cititori” de biografii istorice ne permite să dezvoltăm variante personale de interpretare ale unui „atunci”, emergente din familiaritatea şi/sau empatia cu personajul/persoana ori problematica aflate în centrul acelor evenimente. Însă o cunoaştere profundă a subiectului se poate totuşi produce, mai ales atunci când se recurge la o tratare sistematică a subiectului. Doar că ea presupune a ne asigura: că există documente (oricare ar fi natura lor) ce confirmă intuiţiile noastre; suplimentar, că, eventual, avem şansa de a discuta cu persoane direct implicate în evenimentele analizate (sau măcar foarte bine informate despre ele); şi, poate nu în ultimul rând, că ne plasăm într-un cadru teoretico-epistemologic menit a „domestici” posibilele noastre derapaje subiective.

În teza sa de doctorat, axată pe analiza deciziilor de politică externă luate de premierul israelian Golda Meir în perioada 1970-1973, candidata la titlul de doctor se achită cu succes de aceste sarcini şi standarde academice, informaţiile primare culese din mediul familial (de menţionat aici participarea la războiul de *„Yom Kippur”* a propriului tată) sunt întregite cu investigarea documentelor de arhivă şi intervievarea unor subiecţi aflaţi în miezul evenimentelor, într-unul sau mai multe momente din perioada pe care se axează teza, iar deciziile politice ale celui de-al patrulea premier israelian (prima şi singura femeie-premier din istoria statului Israel) sunt discutate şi analizate în lumina diverşilor factori externi ce i-au conturat procesul decizional şi i-au influenţat acţiunile politico-militare în spaţiul internaţional (Kremer-Asaf, 2016).

[…]

Neimpunerea *ab initio* de către doctorandă a unei grile axiologico-normative de receptare şi înţelegere a deciziilor luate de Golda Meir are marele avantaj că nuanţele

interpretative, care ar putea fi puse în discuţie de orice „citire alternativă" a politicii externe duse de fostul prim-ministru israelian, pot fi preluate şi încorporate în modelul analitic propus în teză, pe măsură ce ele apar, ceea ce îi conferă acestuia un anume grad de rezilienţă. Totodată însă, prin „renunţarea", în numele „obiectivităţii academice", la opţiunile interpretative proprii, la o *subiectivitate avizată,* pe care, după părerea mea, cercetătoarea ar fi trebuit să o expună mult mai pregnant, se şi mută accentul de pe „ce se decide" pe „cum se decide" în cadrul *„foreign decision-making process"*. Cu siguranţă, ambele sunt importante şi trebuie privite în interdependenţa lor pentru a avea o imagine complexă şi completă a fenomenului. Altfel, riscăm să ne confruntăm fie cu o trecere în revistă a unei succesiuni de decizii, aparent haotice, cu care nu ştim să operăm şi cu atât mai puţin să le „asamblăm" coerent, fie, la celălalt capăt al continuum-ului, cu o structură şi un aparat de lucru bine realizat, pe baza căruia trebuie să trecem la identificarea empirică a unui „ce s-a întâmplat atunci", identificare rămânând ostatică procesului de secretizare şi desecretizare a informaţiilor.

R6. *Globalizare generică, omniprezentă versus una multi-faţetată, specializată (e.g., economico-financiară, geo-strategică, socio-politică, culturală etc.).*

Lucrarea investighează problematica leadership-ului în contemporaneitate, o perioadă pe care doctoranda o consideră a fi una profund globalistă, mai ales că ea vine după alte două mari etape ale globalizării: 1492-1800, 1800-2000, prin care, potrivit doctorandei, e de presupus că am trecut cu toţii. Aş remarca doar că în spaţiul academic, atât periodizarea, cât şi asumpţia evolutivă nu sunt unanim îmbrăţişate, întrucât nu se poate stabili (doar) un moment istoric în care debutează[29] globalizarea şi nici că a fost îmbrăţişată în toate spaţiile socio-culturale, unele dintre acestea rămânând locale până în ziua de azi (mai există persoane, şi nu puţine, care nu trăiesc în *„multinational culture"*, fiind rămase chiar şi în afara propriei culturi şi civilizaţii locale). Apoi, globalizarea are suficient de multe faţete (e.g., economico-financiară, geo-strategică, socio-politică, culturală etc.), care evoluează în paralel, şi nu neapărat în sincronicitate, fiind mai pertinent a discuta despre „globalizări specializate" decât despre o „globalizare generică", prin care se mută atenţia de pe realităţi pe reprezentările acestora. În aceste condiţii, ar fi fost binevenită o critică minimală a etapizărilor globalizării (temporale şi spaţiale) cu care operează diverşi autori, pentru a nu se lăsa impresia că lucrurile sunt ştiute, clare şi incontestabile.

Doctoranda este interesată de felul în care schimbările din ultimii ani, care „se coboară" din „spaţiul înalt" al globalizării, sunt receptate (şi interiorizate) de către reprezentanţii marilor organizaţii economico-financiare. […]

Cum în centrul preocupărilor doctorandei se află munca managerială de top, prelevarea teoretică a caracteristicilor acesteia este însoţită de relevarea empirică a specificităţilor ei, evidenţiată prin dialogurile pe care cercetătoarea le-a avut cu opt foşti manageri ai unor *„business organizations"* de vârf, la care se adaugă discuţiile purtate cu alţi treisprezece manageri, în funcţie la momentul elaborării tezei. […]

[…]

[29] Spre exemplu, globalizarea 1.0, se spune în teză, începe în 1492 şi se finalizează în 1800, dar cineva s-ar putea întreba de ce nu începe cu ordinul Templierilor, care a luat naştere la iniţiativa francezului Hugo de Payens în anul 1119, la Ierusalim, cu scopul de a-i apăra pe pelerinii creştini în Ţara Sfântă, dar a ajuns, în cele din urmă, să creeze o puternică infrastructură economică în întreaga creştinătate.

Din datele cercetării rezultă destul de clar că, cel puțin managerii de top pe care doctoranda i-a intervievat, se află la distanțe variate de ceea ce se propune în teză ca fiind dezirabil, dar şi că ei au conştiința necesității surmontării decalajelor. Rămâne de văzut în ce măsură angajații acestor *viitori lideri globali* vor şi înțelege, accepta şi urma doleanțele liderilor, cu atât mai mult cu cât în ultimii ani putem constata apariția unei contra-forțe de reacție – *globale şi ea* – la globalizare. Fără a o spune explicit, doctoranda ne lasă să înțelegem că aserțiuni auto-identificatoare de tipul: „I'm like a lioness, defending and protecting my employees.", „I am charismatic, carry people along with my ideas.", „I am a role model for my employees." (Zohar, 2016, p. 131-132), prin care se prezintă astăzi managerii de top, s-ar putea să nu mai aibă portanța necesară şi suficientă a leadership-ului de mâine.

R7. *„Dezvoltare durabilă" pentru „alții": reificări de reprezentări sociale prin preluarea necritică a pragmaticii (stereotipiilor) discursului „politic" (dar şi „ştiințific") al majorității.*

Doctorandul, şef al unui „comitet numit" într-un sat arab din Podişul Golan (în nordul Israelului) în ultimii şapte ani (până în 2014), fără a face propriu-zis o autoetnografie a prezenței sale într-o altă cultură – de care cu siguranță e nevoie nu numai în partea socio-antropologică a ştiințelor sociale –, recurge în teza sa la o radiografie a ce se află „înăuntrul", respectiv ce este „în afara" unui specific local, cu scopul declarat al dezvoltării unui „model of managing local organizations within an intercultural context in a globalized era" (Avni, 2017, p. 9). Pe parcursul lucrării sale, sprijinindu-se pe literatura de specialitate din domeniu şi cu ajutorul a diverse instrumente de cercetare, doctorandul chestionează incertitudinea care planează asupra succesului „comitetelor desemnate" în a eficientiza/reabilita autoritățile locale arabe, aflate în criză, din Israel. Odată cu transformările legislative şi trecerea de la administrare la leadership, conduita autorităților locale se confruntă cu nevoia de schimbări ample, impunându-li-se adoptarea unor strategii complexe şi eficiente din sfera managementului organizațional. Crearea şi stimularea încrederii între „aleşi" şi „desemnați", respectiv înțelegerea profundă, de către aceştia din urmă, a practicilor şi felului de a fi al comunității locale (de o altă cultură) în care trebuie să activeze, fac parte din ingredientele de bază a strategiilor de dezvoltare durabilă. Chiar dacă asemenea disponibilități există şi ele sunt puse la lucru pentru „eficientizarea" economico-managerială a procesului decizional în administrația locală, în lipsa unor transformări socio-culturale complementare mai ample, „succesul" său nu poate fi de lungă durată, încheindu-se, de obicei, la puțină vreme după încetarea mandatului „comitetului desemnat".

Cum autoritățile locale îşi extind competența, atât pentru public, cât şi pentru politic, taxarea, colectarea şi, nu în ultimul rând, manageriatul inteligent al resurselor locale capătă un tot mai larg interes în Israel ca, de altfel, peste tot în lume. Când la nivel central există însă suficiente suspiciuni asupra eficienței manageriale a autorității locale, atunci, cu toată împărtăşirea valorilor democratice şi a principiilor reprezentativității exprimate în alegerile locale şi în ciuda militantismului pentru *neimplicarea* „de sus în jos", statuată prin dreptul de a alege şi a fi ales la nivel local, tendința de *a interveni* în afacerile autorităților locale e adesea luată în calcul. Desigur, această mişcare e capabilă a genera suficiente efecte perverse pentru a o face chestionabilă din capul locului: „The designation of an appointed committee means that despite the democratic delegation of elected officials, and despite their qualification to represent the residents, elected officials are dismissed. The elected

officials are replaced by public servants selected by the Ministry of Interior. Public servants are not elected by the public, and did not present their political agendas to the public prior to their term in office. Therefore, the designation of an appointed committee involves the risk of eroding the local residents' confidence in the local political system, and consequently will reduce the degree of political participation and utilization of their political rights. This reduction may be reflected by low voter turnout and non-candidacy, as individuals and groups in the campaign" (Avni, 2017, p. 22-23).

Întrucât conducerea locală prin *„appointed committees"* e asigurată de reprezentanții majorității, atunci când ea se desfăşoară într-una din cele 80 de autorități din sectorul arab (aprox. 1,7 milioane de arabi trăiesc în Israel, cca. 20% din populația totală a țării), implicațiile sunt mult mai ample decât cele care ar decurge din simpla recalibrare a unui (eventual) management defectuos. Aceasta şi datorită faptului că există şi se perpetuează de mai mulți ani un „război cultural", pe parcursul căruia majoritatea nu a pus întotdeauna comunitatea arabă în cea mai favorabilă lumină posibilă. Realități sau stereotipii parțiale, mai mult sau mai puțin fundamentate empiric, sunt uneori *preluate necritic* chiar şi de discursul academic. Pe această linie, am găsit şi în prezenta teză de doctorat referințe de tipul: „there are unique barriers in the Arab society which affects the management and functioning of the local authority" (Avni, 2017, p. 30), identificate de candidat ca fiind: statutul socio-economic, planificarea şi dezvoltarea, structura de clan, eşecul rezilienței bugetare, neincluderea locuitorilor în luarea deciziilor, lupta dintre evrei şi palestinieni etc. Nu ar fi fost rău ca, înainte de a se constitui drept elemente necesitând o revizuire din perspectiva unui management axat pe un leadership de succes, doctorandul să-şi fi prezentat în amonte propria poziționare față de acestea, cu scopul declarării gradului de subiectivitate cuprins în ele. Altfel, persistă sentimentul potrivit căruia cercetarea de față nu face altceva decât să reifice nişte reprezentări sociale care pot fi (sau nu) factualități ceva mai complexe decât apar ele la prima vedere.

Dezvoltarea comunitară sustenabilă – sau, dimpotrivă, nesustenabilă – ține de jocul între endogen şi exogen, or, atunci când nu există pârghii adecvate de control al puterii prin intermediul cărora comunitatea locală să poată răspunde la presiunile din exteriorul său, la factorii de influență generați de majoritate, e oarecum normal să se răspundă „tribal" sau pe clanuri, neexistând, cel puțin în condițiile date, o altă formulă structurant-societală de articulare a unui răspuns. „Componenta culturală" trebuie privită în interdependență cu arhitectonica societală mai largă şi, ca atare, dez- şi re- asamblarea ei drept un construct social de înțeles trebuie făcută înainte de a se trece la „lupta" cu ea. Cu alte cuvinte, paradigma economică – pe axele organizațională şi financiară –, perspectivă din care este adesea diagnosticată *„the failure of local authorities in Israel"* (Avni, 2017, p. 38), trebuie să lase loc de respiro comprehensiv negocierii, multiculturalismului, managementului intercultural, recunoaşterii reciproce etc.

[…]

[…] metodologia interpretativă luată în calcul, analiza de conținut, nu produce în acest caz un nivel comprehensiv adecvat, aşa cum ar face-o, bunăoară, una fenomenologic-hermeneutică, prin care s-ar fi putut scoate la lumină elemente mai de adâncime ale raportărilor interculturale. Având acces la pasaje extinse din transcriptul focus-grupului realizat de doctorand (Avni, 2017, p. 116-133), care completează tabloul vag dat de analiza de conținut a interviurilor, am avut posibilitatea identificării unor pasaje în care nuanțele de percepție culturală a trei conducători de „comitete numite" sunt diferite (uneori complementare,

alteori antagonice etc.), aceste extrase creând pentru cititor posibilitatea sesizării complexității situației din teren cu care sunt nevoiți să se confrunte subiecții investigați.

R8. *Computaționalul versus umanul în eliberarea condiționată.*

[…] Trecând în revistă numeroşii factori care pot duce la recidivă, doctorandul pledează pentru o formulă a eliberării condiționate rezultată dintr-un proces deliberativ ce nu cade pradă arbitrariului şi aleatoriului, ci îşi ia în serios misiunea sa de „lumină călăuzitoare" a unor decizii pertinente. Varianta avută în vedere de doctorand include monitorizarea constantă şi continuă a însuşi acestui proces, determinarea precisă a condițiilor în care deciziile luate de *„Parole Boards"* s-au dovedit a avea o bună rată de succes sau, dimpotrivă, una modestă. Perspectiva propusă de candidatul la titlul de doctor se fundamentează şi pe analiza felurilor în care comisiile de eliberare condiționată funcționează în diverse țări (pe formula comparativă inițiată deja, ce ar putea fi întărită şi cu alte exemple), din colaționarea lor putându-se constitui un fel de ghid sau de model decizional (mai) obiectiv, care, impus prin lege, ar putea conduce la recalibrări sistemice.

[…]

[…] mută accentul de pe un demers unidirecțional, în care *„punishments, correction and reparations are enacted"*, pe unul bilateral, în care *„the offender, the victim and the community"* – întregul sistem *„of those involved in the crime"* îşi reafirmă consensul asupra unor anume valori împărtăşite (Segev, 2017, p. 43). Aceste mutații reclamă şi transformări ale procesului decizional privind eliberarea anticipată. În Israel, decizia, aşa cum o afirmă doctorandul, pare a se lua după metoda „clinică" – *„individual evaluation of the prisoner's character and circumstances"* (Segev, 2017, p. 63). Doctorandul opinează că există o cale mai bună, şi anume: să se acorde „[a] greater weight to statistical analysis of the various risk factors involved in early release, and how well or poorly the prisoner is likely to do, based on their overall calculated risk factors" (Ibidem). Pe această linie de gândire încearcă a sugera principiile directoare pentru o nouă lege privind funcționarea comisiilor de liberare condiționată.

[…]

Prelucrând datele, doctorandul ajunge la o concluzie destul de pesimistă, anume că decizia comisiei de eliberare condiționată pare să nu aibă niciun efect asupra riscului de recidivă, iar discuțiile şi deliberările comisiei de eliberare condiționată au rezultate slabe în ce priveşte capacitatea lor predictivă privind probabilitatea de recidivă infracțională la deținutul eliberat condiționat. Dacă, într-adevăr, aşa stau lucrurile şi concluzia nu rezultă doar din efectul de agregare de rezultate fundamentate pe numere mici, apare tot mai relevantă întrebarea pe mâna cui laşi soarta recidivistului, pe mâna a patru „specialişti" sau, dimpotrivă, pe cea a statisticii şi procedurilor?

R9. *Antropologie indigenă versus cercetare autoetnografică*.

Analiza transformărilor prin care trece o entitate socio-culturală, o comunitate de practici dintr-un anume teritoriu, face parte din corpusul şi/sau arsenalul de bază cu care operează ştiințele sociale, în speță sociologia. În acest context, trebuie remarcată cu prisosință o teză de doctorat care pune în lumină mecanisme comunitare profunde, adesea destabilizate de dialectica local-global şi reconfigurate de nevoile adaptative (declanşate de şi la transformările macro-societale mai largi) ale unui context specific. Doctoranda ne pune la dispoziție un material empiric bogat, o radiografie a frământărilor prin care trec membrii

unei „comunități", pe care-i cercetează în vederea sintetizării şi încadrării opiniilor lor despre „ce se petrece" într-un context teoretico-epistemic mai larg, acela al colectivităților aflate în plin proces de (re)construcție identitară.

Pradă crizelor economice şi sociale cu care s-a confruntat Israelul în perioada 1980-1990, forma de organizare socială cunoscută sub denumirea de *kibbutzim* e supusă unor serii de transformări induse de *„a rapid process of privatization, reduced government involvement, and retreat from the welfare state"* (Gleizer, 2017, p. 2), procese care, în cele din urmă, au făcut ca: *„Nowadays, no trace remains of the old communal way of life in most Kibbutzim, only about a third is still defined as «communal»"* (*Ibidem*). […]

Doctoranda, membră a kibbutzului HK încă din anii '80,de care se desparte timp de şapte ani şi la care revine mai apoi (în 2011), atunci când recurge (printr-un fel de *„indigenous anthropology"*) la analiza acestuia, alternează între distanțare reflexivă şi implicare afectivă față de membrii comunității de apartenență. Poziția sa privilegiată în arealul investigat (*„'inside' and 'outside' or also alongside [the fieldwork]"*), ce cumulează statusurile de cercetător „nativ" şi „străin", îi oferă numeroase oportunități de investigație. Cum subiectul tezei vizează atât reconstrucția comunitară, cât şi pe cea identitară (inclusiv a identității personale a doctorandei), ar fi fost de dorit ca autoarea tezei să realizeze o descriere amănunțită a motivelor şi elementelor care i-au determinat plecarea din şi reîntoarcerea sa în kibbutzul HK. Mențiunea *„professional circumstances have led me to live outside the Kibbutz"* (Gleizer, 2017, p. 1) nu poartă în ea o suficientă încărcătură antropologică pentru a putea pune la lucru intuițiile cititorului cu privire la multiplele feluri în care subiecții investigați s-au raportat la fosta lor membră de kibbutz, aflată acum într-o postură nouă, aceea de cercetător al vieții lor cotidiene. O astfel de descriere – *o auto-etnografie a poziționărilor autoarei* – nu numai că ar fi ajutat la descifrarea (noilor) markeri identitari, dar, odată cu ea, s-ar fi estompat şi aparenta lipsă de obiectivitate derivată din apartenența doctorandei la comunitatea investigată, pe care ea o consideră, fără a fi neapărat aşa, o „limită a cercetării" (Gleizer, 2017, p. 286).

R10. *„E bine…, dar eu aş fi scris altfel!" Socio-antropologia versus econometria culturalului.*

[…] Demersul de față stă şi sub influența unui tronson ideatic secund, care provine din documentele oficiale care asigură funcționarea Uniunii Europene, în mod particular din *Rezoluția Consiliului din 16 noiembrie 2007 privind o agendă europeană pentru cultură* (rezoluție adoptată înainte de debutul crizei datoriilor suverane, când motorul economic nu se confruntase cu rateuri, iar culturalul încă putea beneficia de atenții suplimentare), pe care doctorandul pare a o asuma tacit şi, împreună cu ea, „filosofia" politicii culturale comune înscrisă în rezoluție, ce ar impune „includerea domeniului cultural în sfera competențelor partajate" (Dan, 2018, p. 18).

E de văzut dacă un „tratament unitar" al culturalului nu ar duce şi la „uniformizarea" sa… Nu ar fi stricat aici o analiză (critică) mai profundă a chestiunii, mai ales că, în altă parte, doctorandul se preocupa de faptul că „accentul trebuie să cadă pe înțelegerea aprofundată a diversității şi gestionarea eficientă a acesteia, în vederea calibrării procesului de integrare economică" (Dan, 2018, p. 25), ceea ce ne duce cu gândul la eventualitatea că asumarea unei eventuale politici culturale comune ar întâmpina o oarecare rezistență. […] Cuantificarea dimensiunilor culturale deschide astfel, potrivit doctorandului, „o generoasă linie de studiu care facilitează o mai bună înțelegere a influențelor culturale asupra unei vaste serii de aspecte socio-economice" (Dan, 2018, p. 36).

În ceea ce mă priveşte, operaționalizarea culturii prin variabile de tip *„values survey”*, aşa cum se realizează ea în cercetările elaborate de (şi în maniera lui) Geert Hofstede, încă nu m-a convins, transformându-mă mai degrabă într-un receptor sceptic al lor. Aşa stând lucrurile, întâlnirea cu lucrarea de doctorat elaborată de doctorand m-a obligat la un efort de supra-reflexivitate (convertit pe alocuri în accese critice), pentru a vedea dacă, urmând linia unor abordări ştiinţifice cvasi-cunoscute, manuscrisul conține (sau nu) şi „o teză”. Preocupările ştiinţifice ale doctorandului de dinaintea înscrierii în stagiul de pregătire doctorală, integrate mai apoi în teză – am aici în vedere lucrarea sa despre „unitatea în diversitate” fiscală indusă de moneda euro în plan economic („The Euro Zone – Between Fiscal Heterogeneity and Monetary Unity”, *Transylvanian Review of Administrative Sciences,* No. 43E, October, 2014) – par a înclina balanța în favoarea lui „da”. Apoi, există o anume recurență în activitatea sa de cercetare, una care urmăreşte cu obstinaţie punerea în relaţie a unor aspecte economice (în teză sunt vizate deficitul şi datoria publică, economia subterană, cheltuielile sociale, progresul, competitivitatea, creşterea şi dezvoltarea inclusivă) cu „domenii ale culturalului”; or, ce altceva dacă nu o „înverşunare” de acest fel poate produce o lucrare menită a ajunge în stadiul de a fi o teză de apărat.

Pentru a putea analiza legăturile dintre expresiile manifeste ale culturalului şi cele ale economicului, iar, pe de altă parte, conştient de faptul că simpla punere a lor în relaţie – evidențierea corelației (corelația indicând doar gradul de dependență dintre două variabile/seturi de date, mai mult sau mai puțin înrudite) – nu înseamnă automat şi cauzalitate, doctorandul va recurge la elaborarea unor ecuaţii de regresie din care va putea desprinde, cu un grad mai mare de „obiectivitate”, acele variabile (culturale) independente care „explică”, satisfăcător din punct de vedere statistic, variabila (economică) dependentă. Personal, aş fi apreciat dacă înainte de punerea variabilelor în ecuaţie, de modelarea dependențelor, ar fi existat şi o argumentaţie de ordin teoretico-explicativ, prin intermediul căreia cititorului să-i fie clar că se confruntă cu treceri de nivel, cu salturi succesive de la concept la măsurarea lui şi, mai apoi, la relevanța statistică a măsurătorii. În schimb, prin punerea în prim plan a metodologicului şi, implicit, prin ieşirea din scenă a teoreticului (şi a teoretizărilor aplicate la context), demersul se transformă într-o *econometrie a culturalului*, într-o abordare pragmatică a culturii, care „trebuie” pusă în slujba economicului, într-o „falsă măsurare” a culturalului în plan național, întrucât măsurătoarea nu este însoțită de precizări detaliate – implicit şi comprehensive – ale conceptualităților din spatele ei. Mai pretențios spus şi, în fond, aceasta e una dintre „acuzele” cu care trebuie să se lupte mai mereu cercetările cantitative: lăsăm logica statistico-matematică să se substituie epistemo-logicului sau, dimpotrivă, îi restrângem aria de competență, cunoscut fiind că, de cele mai multe ori, euristica dată de modelarea statistică fie lasă pe dinafară diverse variabile, fie înglobează unele cărora doar „arbitrariul” matematic pare a le justifica valoarea explicativă. […]

În România, încă de la începutul anilor ’90, chestiunea diferenței şi diferențierilor socio-culturale a fost mereu supusă investigației. Spre exemplu, Dumitru Sandu (1995, „Arii culturale şi probleme sociale”. *Revista de Cercetări Sociale*, (1), 13-37) a fost preocupat de delimitarea infra-națională a ariilor culturale. Un astfel de demers, cu ramificațiile sale manifeste în cercetările socio-antropologice ulterioare, a indicat la modul constant prezența socio-culturală pe teritoriul țării noastre a „mai multor” Românii. O astfel de abordare la plural a culturalului şi culturii, una destul de prezentă în cercetările de teren din ştiinţele sociale, este destul de dificil de conciliat cu una care, din sferele de cuprindere trans-locală, îşi arogă dreptul de a plasa România, cu oarecare precizie, pe o hartă culturală

mai mare, precum cea elaborată de Inglehart-Welzel, în „zona mediană a axei tradiție/ secularism" (Dan, 2018, p. 130). Deşi încă „ne place" să vorbim la singular despre specificul național, ceea ce predetermină o aprehendare reducționistă a culturalului – drept unul „acelaşi", având aceeaşi natură peste tot, atât în plan național, cât şi peste tot în UE –, asta nu face decât să scape din vedere felurile multiple prin care mecanismele diversității culturale trasează granițe, falii, clivaje între şi înăuntrul diverselor contexte de manifestare a culturalului.

* * *

Ordinea „fluidă", ale cărei constrângeri sunt detectabile pretutindeni, de la nivelul formelor şi instituțiilor pe care ea le metamorfozează până în intimitatea vieții cotidiene a fiecăruia (cf. Bauman, 2000), *obligă* la invocarea lui „altfel" (izotopie a lui *„trebuie* scris altfel"), tocmai pentru a ne putea sustrage ei. Nu este însă deloc o pledoarie pentru un tip de „altfel" care ar veni în siajul lui „cum aş face eu", cel ilustrat în debutul acestei lucrări, ci un argument care se naşte din nevoia de specificare, cu mijloacele muncii intelectuale, a unei „rezistențe" la lichefiere care, altminteri, ar rămâne nedefinită, necalificată (Totelecan & Sîrbu, 2018), din necesitatea de a nu lăsa „pe dinafară" genealogicul atunci când facem cercetare (de calitate) în ştiințele sociale. Ține deja de natura acestei noi ordini lichide a îmbrățişa conceptualități variate pentru că sunt la modă, au făcut carieră, le folosesc şi alții, fără o privire critică asupra lor, fără a înțelege până la capăt efectele pe care le produce „neocolonialismul" epistemologic, numai de dragul ralierii la cerințele instituționale (de citare a celor mai noi articole, de redactare a unei lucrări obligatoriu într-o limbă străină, de publicare în reviste de impact pentru ca mai apoi rezultatele muncii tale să nu mai aibă cum să se reîntoarcă pe solul „viu" al realităților sociale din care au fost extrase), şi nu la cele ale unei munci intelectuale reflexive. Ce se poate face? Indicațiile sintetice, fatalmente eliptice, din capul fiecăruia din cele zece pasaje avansează, într-un fel sau altul, măcar un început de răspuns; răspunsuri atât de puțin complete, încât nu fac nici măcar de un mic „decalog" *ad usum Delphini*… Observă contextul socio-cultural mai larg în care „obiectul" cercetării se dă spre analiză. Nu-i neutraliza pe cei care, într-un fel sau altul, s-au apropiat de el. Priveşte la multiplele forme figurale în care el apare. Pendulează între multiplele imaginarii (discursive, reprezentaționale, instituționale, factuale) şi forme în care socialul se (auto)înscenează. Şi, nu în ultimul rând, nu lăsa computaționalul să anihileze (auto)etnograficul şi intersubiectivul în toate formele sale şi în toată puterea cuvântului.

BIBLIOGRAFIE

Academia de Studii Economice Bucureşti/Consiliul pentru Studiile Universitare de Doctorat – ASE/CSUD. (2016, 18 aprilie). *Procedura de evaluare şi susținere a tezei de doctorat*. Citit în 30 aprilie 2018 la http://doctorat.ase.ro/Media/Default/Sustinerea%20tezei%20de%20doctorat /Procedura_evaluare_sustinere_teza_2016_final.pdf

Aligică, D. P. (2018, 27 aprilie). *„Întinarea intelectuală": politică, intelectuali şi cleptocraţie*. Citit în 2 mai 2018 la https://www.marginaliaetc.ro/intinarea-intelectuala-politica-intelectuali-si-oligarhie/

Avni, M. (2017). *Appointed Committees Managing the Recovery of Poor performing Local Authorities in the Arab Sector in Israel* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Vasile Puşcaş, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" şi susţinută public în 10 iulie 2017, ora 14:00).

Bauman, Z. (2000): *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.

Consiliul Naţional de Etică a Cercetării Ştiinţifice, Dezvoltării Tehnologice şi Inovării. (2015, 12 iunie). *Raport final nr. 2144 din data de 12.06.2015 privind soluţionarea sesizării înregistrate la CNECSDTI cu nr. 2014 din 22.12.2014*. Citit în 27 iulie 2015 la http://cne.ancs.ro/wp-content/uploads/2015/09/Raport-final-nr-2144.pdf

Constantinescu, N. (1996). Studiu introductiv. În A. van Gennep, *Riturile de trecere* (p. 5–11). Iaşi: Polirom.

Costinaş (Andrioni), F. (2010). *Dinamica dezvoltării serviciilor sociale în Valea Jiului* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Maria Roth–Szamosközy, Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială a UBB; depusă spre consultare la biblioteca facultăţii şi susţinută public în 9 iulie 2010, ora 11:00).

Damian, M. (2016, 17 octombrie). *Cum analizăm o teză de doctorat. Mic ghid de bune practici de vânătoare jurnalistică. Cu un exemplu despre teza dnei Kövesi*. Citit în 20 octombrie 2016 la http://www.contributors.ro/cultura/cum-analizam-o-teza-de-doctorat-mic-ghid-de-bune-practici-de-vanatoare-jurnalistica-cu-un-exemplu-despre-teza-dnei-kovesi/

Dan, H. R. (2018). *Determinanţi culturali ai prosperităţii economice în contextul procesului de integrare europeană* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Nicolae Păun, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" şi susţinută public în 22 martie 2018, ora 11:00).

Davies, B. (2005). The (im)possibility of intellectual work in neoliberal regimes. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 26*(1), 1–14.

Funeriu, D. (2018, 22 aprilie). *Universităţi, vă acuz!* Citit în 2 mai 2018 la https://www.g4media.ro/universitati-va-acuz.html

Gleizer, M. (2017). *Creating a Collective Identity: The Case of Two Ideologically Different Communities* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Livia Popescu, Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" şi susţinută public în 27 octombrie 2017, ora 12:00).

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor Books.

Kremer-Asaf, M. (2016). *Foreign Decision-making Process Analysis; The Case of Golda Meir (1970-1973)* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Vasile Puşcaş, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" şi susţinută public în 20 octombrie 2016, ora 11:00).

Mateuţ (Pop), F. (2012). *Education, Occupational Aspirations and Labour Market Entrance in the case of Roma Youth in Romania* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Livia Popescu, Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială a UBB; depusă spre consultare la biblioteca facultăţii şi susţinută public în 28 noiembrie 2012, ora 11:00).

Merleau-Ponty, M. (2017). *Vizibilul şi invizibilul, urmat de Note de lucru. Text stabilit de Claude Lefort, însoţit de un avertisment şi de o postfaţă* (L. C. Toboşaru şi D. Popa, traducători). Cluj-Napoca: Tact. (ediţia princeps în 1964).

Micul dicţionar academic (a 2-a ediţie) (2010). Citit la http://dexonline.ro

Mills, C. W. (1980). On intellectual craftsmanship (1952). *Society, 17*(2), 63–70.

Mills, C. W. (2000a). *Letters and Autobiographical Writings (K. Mills & P. Mills – eds., D. Wakefield – intro)*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Mills, C. W. (2000b). *The Sociological Imagination (Fortieth Anniversary Edition, with a new Afterword by Todd Gitlin)*. New York: Oxford University Press (ediţia princeps în 1959).

Ministerul Educației Naționale și Cercetării Științifice – MENCS. (2015, 30 ianuarie). Ghidul pentru evaluarea tezelor de doctorat (pentru doctorate științifice): document în dezbatere. În *Proiectul „Sisteme moderne de preluare, evaluare şi informare privind tezele de doctorat şi de gestionare a titlurilor universitare în cadrul M.E.C.S."* (cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Dezvoltarea Capacității Administrative 2007-2013, cod SMIS 38699, DMI 1.2, „Creşterea responsabilizării administrației publice", 25.07.2012 – 24.03.2015). Citit în 25 aprilie 2018 la http://tezededoctorat.ro/sites/default/files/16.%20Ghid%20pentru%20evaluarea%20tezelor%20de%20doctorat%20DRAFT.pdf

Mungiu-Pippidi, A. (2014, 31 decembrie). *Doctoratul la români*. Citit în 8 mai 2018 la http://www.romaniacurata.ro/doctoratul-la-romani/

Parlamentul României. (2017). Lege-cadru nr. 153/2017 din 28 iunie 2017 privind salarizarea personalului plătit din fonduri publice. *M. Of. nr. 492 din 28 iunie 2017*.

Russell, J. (2000). *The Last Intellectuals: American Culture in the Age of Academe* (2nd ed.). New York: Basic Books (prima ediție apărută în 1987).

Segev, A. (2017). *Effectiveness of Parole Boards in Israel from the Perspective of Preventing Recidivism* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Vasile Puşcaş, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" şi susținută public în 10 iulie 2017, ora 15:30).

Senatul Universității din Bucureşti. (2018, 18 aprilie). *Apel pentru creşterea calității învățământului superior şi a cercetării, întărirea autonomiei universitare şi consolidarea ariei europene a educației*. Citit în 20 aprilie 2018 la https://www.petitieonline.com/apel_pentru_creterea_calitii_invmantului_superior_i_a_cercetrii_intrirea_autonomiei_universitare_i_consolidarea_ariei_europene_a_educaiei

Sîrca, V. (2013). *Migrația externă a populației județului Cluj, după integrarea României în Uniunea Europeană* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Traian Rotariu, Facultatea de Sociologie şi Asistență Socială a UBB; depusă spre consultare la biblioteca facultății şi susținută public în 6 decembrie 2013, ora 11:00).

Totelecan, S. G., & Sîrbu A. T. (2017). Cercetători-*flâneurs* în cetatea Rupea. Instanțe de experiență socio-epistemică. *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu" din Cluj-Napoca/ Yearbook of the „George Barițiu" Institute of History in Cluj-Napoca, Series Humanistica, XV*, 11–66.

Totelecan, S. G., & Sîrbu, A. T. (2018). *Ebb-tides and viscosities: the fluid social order (argument of the 7th panel)*. Text conceput pentru a fi prezentat la „Living in a Liquid Society" – The 5th International Conference of the Romanian Sociologists Society, 14th – 15th September 2018, Timişoara. Citit în 9 mai 2018 la http://conf2018.societateasociologilor.ro/call-for-papers/panels/

Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca/Institutul de Studii Doctorale. (f. d.) *Documente necesare pentru depunerea oficială a tezei de doctorat la Institutul de Studii Doctorale în vederea susținerii publice*. Citit în 20 martie 2018 la http://doctorat.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2018/03/DocumenteleSustinereaPublicaATezelorDeDoctoratHGR134-2016.pdf

Van Gennep, A. (1996). *Riturile de trecere* (L. Berdan şi N. Vasilescu, traducători). Iaşi: Polirom (ediția princeps în 1909).

Zamfir, C., Filipescu, I. (coord.), Zamfir, A., Ilie, S. Stănescu, M. S., & Iordache, M. (2015). *Sociologia românească 1900-2010: o istorie socială*. Cluj-Napoca: Şcoala Ardeleană & Bucureşti: Eikon.

Zinger, E. (2016). *The Role of Sport in Defining Transnational Identities: The Case of Israel* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Vasile Puşcaş, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" şi susținută public în 12 iulie 2016, ora 09:30).

Zohar, I. (2016). *Leadership and Leader's Image in a Globalization Era* (teză de doctorat, coord. şt. prof. univ. dr. Vasile Puşcaş, Facultatea de Studii Europene a UBB; depusă spre consultare la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga" şi susținută public în 20 octombrie 2016, ora 09:30).